

HARVARD
Dataverse

Volume 1 Issue 5
September 2023

ISSN: 2992-8877

Innovation Science and Research

International scientific journal

www.sciencejournal.uz

International Scientific Journal
INNOVATION
SCIENCE AND RESEARCH
Volume 1 Issue 5
September 2023

SCIENCEJOURNAL.UZ

International Scientific Journal INNOVATION SCIENCE AND RESEARCH. volume 1 issue 5 – 35p.

The journal publishes the results of research conducted by professors and teachers and independent researchers of the Republic of Uzbekistan and international higher education institutions in the form of scientific articles.

© Innovation Science and Research

© Authors

Editorial	
<p>Editor in chief Juraev Ziyovuddin Mukhitdinovich</p>	<p>Bosh muharrir Jurayev Ziyovuddin Muhitdinovich</p>
<p>Preparing for publishing Abdurakhimova Dilbarxon Abdurakhmonovna</p>	<p>Nashrga tayyorlovchi Abdurakhimova Dilbarxon Abdurakhmonovna</p>
MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD	
<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">INNOVATION SCIENCE AND RESEARCH <i>JOURNAL</i></p>	<p>Juraev Ziyovuddin Mukhitdinovich <i>Doctoral student (DSc) of the department "Study of Islamic Studies and Islamic Civilization ICESCO" of the International Islamic Academy of Uzbekistan, Faculty of Islamic Studies and International Relations</i></p> <p>Ismoilova Muhayyo Qozoqboyevna <i>Tashkent State University of Uzbek language and Literature named after Alisher Navoi, candidate of philological Sciences</i></p> <p>Artikova Nargiza Shuxratovna <i>Teacher of the Department of theory of Primary Education at Chirchik State Pedagogical University</i></p> <p>Koziev Umidjon Yandashalievich <i>Head of the Department of Uzbek linguistics, PhD, Associate Professor member of the editorial board of the scientific journal "Innovation Science and Research"</i></p> <p>Dilfuza Jalolova <i>Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of Samarkand State Medical University.</i></p> <p>Umarova Maxliyo Yunusovna <i>Uzbekistan State University of world languages, candidate of philosophical Sciences, Associate Professor</i></p> <p>Arslanov Sharafutdin Sultanovich <i>doctor of chemical sciences, professor</i></p> <p>Tuychiyeva Inoyat Ibragimovna <i>Doctor of philosophy in Pedagogical Sciences</i></p> <p>Oripov Orolboy Ahmedovich <i>Navoi State Pedagogical Institute, PhD</i></p> <p>Fazliyeva Zebo Kamarbekovna <i>Uzbekistan State Academy of choreography, associate professor</i></p> <p>Artikov Askar Akbarovich <i>Doctor of philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department "theory and methodology of football" of the Uzbek State University of physical education and sports</i></p>

Darvishov Ibroxim

Associate professor of the Department of Uzbek linguistics member of the editorial board of the scientific journal "Innovation Science and Research

Sevara Nazarova

Philosophy Doctor on Agricultural sciences, Associate Professor of the Department of Soil Science of Bukhara State University.

INGLIZ TILINI O'RGATISHDA JUFTLIK VA GURUHLARDA ISHLASHNING AFZALLIKLARI

Tursunova Marxabo Raxmonovna

Osiyo Xalqaro Universiteti " Tarix va filologiya " kafedrasida assistenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8350547>

Annotatsiya: *Biror xorijiy tilni o'rgatish jarayonida o'quvchilarni qiziqtirish va berilgan mavzularni qiziqarliroq qilib tushuntirishda dars jarayonida o'quvchilarni juftlik va guruhlarda ishlashi eng samarali yo'llardan biri hisoblanadi. Quyidagi maqolada mana shu mavzu doirasida fikr yuritiladi va uning afzalliklari yoritiladi. Shu bilan birgalikda juftlik va guruhlarda ishlash jarayonida e'tiborga olinishi molik bo'lgan masalalar tilga olinadi.*

Kalit so'zlar: *juftlik va guruhlarda ishlash, samarali usul, kommunikativ yondashuv.*

Аннотация: *В процессе обучения иностранному языку работа студентов в парах и группах является одним из наиболее эффективных способов заинтересовать учащихся и более интересно объяснить заданные темы. В следующей статье мы поразмышляем над этой темой и подчеркнем ее преимущества. При этом отмечены вопросы, которые следует учитывать при работе в парах и группах.*

Ключевые слова: *работа в парах и группах, эффективный метод, коммуникативный подход.*

Abstract: *In the process of teaching a foreign language, students' work in pairs and groups is one of the most effective ways to interest students and explain the given topics in a more interesting way. The following article will reflect on this topic and highlight its benefits. At the same time, issues that should be taken into consideration during work in pairs and groups are mentioned.*

Key words: *work in pairs and groups, effective method, communicative approach.*

So'nggi bir necha o'n yilliklarda ta'limda kommunikativ yondashuv va o'quvchilarga yo'naltirilgan ta'lim yo'nalishida katta o'zgarishlar yuz berdi, bu o'qituvchining suhbat vaqtini (TTT) qisqartirdi. Va bu ESL sinfida juftlik va guruh ishlaridan foydalanishning ajoyib sabablaridan biri: bu sizning o'quvchilaringizga o'rganganlarini gapirish va amaliyotda qo'llash uchun ko'proq imkoniyatlar beradi.

Hech kim har doim bir xil ishni qilishni yoqtirmaydi va o'quvchilarni guruhlariga yoki juftlarga bo'lish ham dars sifatini o'zgartiradi. Bu ayniqsa grammatikaga oid mavzular og'irroq yoki qiyinroq bo'lganda, sinfga jo'shqinlik ruhiyati qo'shishning va o'quvchilarni qiziqtirishning ajoyib usuli bo'lishi mumkin,

Guruhlar yoki juftliklar birgalikda ishlayotgan bo'lsa, o'qituvchi o'z sinfini boshqarish va nazorat qilish ham osonroq bo'ladi. Siz o'quvchilaringiz ishlab chiqarayotgan tilni tinglash uchun yaxshi imkoniyatga ega bo'lgan holda sinfda bemaol harakatlana olasiz.

Ko'pchilik sinflarda bo'lganidek, ehtimol turli bilim darajadagi o'quvchilar bo'lishi mumkin. Agar siz o'quvchilaringizga juftlik yoki guruhlarda hamkorlik qilish imkoniyatini bersangiz, zaifroq o'quvchilar kuchliroq talabalardan o'rnak olishi mumkin va aksincha.

Bundan tashqari, har doim juftlik va guruh ishlarida muvaffaqiyat hissi mavjud. Agar juftlik yoki alohida guruh bir-biri bilan hamkorlik qilish orqali biror ishni muvaffaqiyatli yakunlasa, jamoa maqsadiga erishgandan keyin katta g'urur tuyg'usi paydo bo'ladi.

Haqiqiy gapirish va tinglash amaliyotidan tashqari, bu sizning o'quvchilaringizga, ayniqsa bolalarga qo'shimcha ko'nikmalarni o'rgatadi. Ularni guruhlarga bo'lganingizda, siz o'quvchilaringizga hayotdagi muhim ko'nikmalar bo'lgan etakchilik va boshqarilishni o'rganishga yordam berasiz.

Ingliz tili darsida juftlik yoki guruh ishlaridan foydalanishda e'tiborga olish kerak bo'lgan ba'zi muhim jihatlarga to'xtalib o'tamiz.

1. Juftlik/guruhlarda ishlashning sababini bilib oling.

Darsda qo'llaniladigan uslublarning hammasi ham juftlik va guruhlar uchun mos emas, shuning uchun hech qachon o'quvchilar shunchaki birgalikda ishlashi uchun guruh bo'lib ishlamang. O'quvchilarning guruhda ishlashi uchun muayyan bir qiymati bo'lishi lozim. Agar siz ham bu fikrni ular bilan o'rtoqlashsangiz, o'quvchilaringiz ham boshqalar bilan ishlashni xohlashadi.

O'quvchilarning biror bir murakkabroq vazifalarning yechimini topishda guruh bo'lib ishlash eng samarali usul hisoblanadi.

2. Guruh bilan ishlanadigan topshiriqlarni oldin o'z misolingizda ko'rsating.

Sinfni guruhlarga bo'lishdan oldin, jarayonni va o'quvchilaringizdan nimani kutayotganingizni to'liq tushuntirganingizga ishonch hosil qilishingiz kerak. Bu vazifani tez va muammosiz bajarilishini va topshiriq bajarilayotganda har qanday uzilishlar va to'xtovlarni oldini oladi.

Talabalariz qanchalik ilg'or bo'lishidan qat'iy nazar, har doim kutayotgan natijangiz o'zingiz yoki bir (yoki bir nechta) o'quvchilaringiz yordamida ko'rsating. Bu topshiriqning muammosiz bajarilishiga yordam beradi va hech qanday tushunmovchilikka o'rin qoldirmaydi.

Aksariyat topshiriqlar uchun qoidalarni tushuntirib, vazifani o'z misolingizda ko'rsatib bermaguningizcha mashg'ulot uchun kerakli materiallarni tarqatmaslik maqsadga muvofiq hisoblanadi. Ayniqsa, yosh o'quvchilarda, ularning oldida ish varagi yoki qaychi bo'lishi bilanoq, diqqatni jamlash odatda yo'qoladi.

3. Aniq vaqt chegarasini bering

Talabalarizdan nima kutilayotganini ko'rsatganingizdan so'ng, aniq vaqt chegarasini belgilash ham muhimdir. Buni biroz qiyinlashtiring, hamkorlikni majburlang va talabalarni vazifada ushlab turing.

Agar berilgan vazifa juda ham oson bo'lsa va bir nechta o'quvchi tomonidan bajarilayotgan bo'lsa, vaqt masalasiga e'tibor berilmasligi mumkin. Shuning uchun vazifani bajarilishining aniq vaqti oldindan belgilangan bo'lsa topshiriq unumliroq bajariladi.

Agar sizda proyektor bo'lsa, hamma ko'rishi uchun ushbu sinf taymerlaridan birini ekranda ko'rsatish ham mumkin.

4. Ovoz balandligini nazorat qilishning samarali usuli.

Sinf xonasi diqqatni jamlashda juda shovqinli bo'lmasligi uchun, boshlashdan oldin "jimlik signalini" qiling. Bu oddiy qo'l signali bo'lishi mumkin, masalan, vaqt tugashi "T" belgisi yoki chiroqlarning miltillashi. Siz ovoz balandligini bir necha pog'onaga tushirish kerakligini ko'rsatishda bu belgilardan foydalanishingiz mumkin.

Topshiriqni bajarish davimoda sinfda ko'tariladigan juda shovqinli vaziyatlarni tinchlantirishda bu belgilar qo'l keladi.

Agar sizda proyektor va mikrofon bo'lsa, ovoz balandligini vizual kuzatish uchun Bouncy Balls va Calmness Counter kabi bepul saytlardan yoki Too Noisy pullik ilovasidan ham foydalanishingiz mumkin.

Har qanday oldindan aytib bo'ladigan shovqin muammolarini kamaytirishning yana bir yo'li o'z guruhlaringizni yoki juftlaringizni sinf bo'ylab tarqatishdir. Shunday qilib,

ular boshqa guruh a'zolarini baqirmasdan eshitishlari mumkin va shu bilan sinfning umumiy shovqin darajasini maqbul darajaga tushiradi.

5. Har bir guruh uchun til nazoratchisini belgilang

Bir tilli sinflarda o'quvchilarning ingliz tilida gaplashishini va o'z ona tillarini o'tkazib yubormasliklarini ham qiyinlashtirishi mumkin. Buning oldini olishning bir usuli - har bir guruhga guruhning nutqini kuzatish vazifasi yuklangan nazoratchini topshirishdir.

Talabalarigiz o'z ona tilida qancha gapirayotganidan xabardor bo'lishlari uchun har safar inglizcha bo'lmagan so'zni eshitganlarida nazoratchilar o'rnidan tursin. Nazoratchilaringiz qanchalik ko'p tursa, bu sizning sinfingiz uchun shunchalik aniq bo'ladi.

Guruh ishi davomida o'qituvchining faqatgina kuzatuvchi bo'lib qolishi, guruhlarning o'z ishlariga mas'uliyat bilan yondashishlariga turtki bo'ladi.

6. Topshiriqni muz yorar o'yinlari bilan boshlang.

Talabalarning birgalikda ishlashlarini qulayroq qilish uchun juda qisqa muz yorar o'yinlari bilan guruh/juftlik ishini boshlang. Ushbu tez bajariladigan va ko'p vaqtni olmaydigan o'yinlar guruhlar yoki hamkorlarning birgalikda ishlashiga katta ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Bu erda juda oddiy, qisqa muz yorar o'yinlar uchun bir nechta g'oyalar mavjud:

- “Siz yaxshi ko'rasizmi...?” degan savolga javob berish. savol
- Qiziqarli savolga javob berish
- Ismini teskari talaffuz qilishga urinish
- Sevimli X (hayvon, ilova, qo'shiq, film, taom, shirinlik va h.k.)
- O'z-o'zidan buyurtma berish (tug'ilgan kun, bo'y, poyabzal o'lchami, alifbo tartibida familiya va boshqalar)
- So'z birikmalarining tezkor bosqichini (1-2 daqiqa) o'ynash

7. Topshiriqni birinchi tugatganlat uchun qo'shimcha vazifa tayyorlang

Ba'zan berilgan vazifalar o'qituvchi rejalashtirganidan tezroq bajarilishi mumkin. Oldin bajarib bo'lgan o'quvchilar uchun qo'shimcha tayyorlangan zahiradagi topshiriqning bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Bu rejalashtirishga ko'p vaqt sarflaydigan mutlaqo yangi mavzu va topshiriq bo'lishi shart emas. Bu yaqinda birga o'rgangan boshqa mavzuni takrorlash yoki shu mavzu bo'yicha savol- javob olib borish bo'lishi mumkin.

Ammo №3 da aytib o'tilganidek, juftlik/guruh faoliyatining o'zi kabi, agar to'ldiruvchi faoliyat juda oson bo'lsa, o'quvchilar suhbatdosh va e'tiborsiz bo'lib qolishi mumkin. Shunday qilib, erta yakunlovchilar uchun bir nechta zaxiralarni

8. Tengdoshlarni baholashni qo'shing

O'quvchilaringiz juftlik yoki guruhlarda ishlaganda, mashg'ulot oxirida tengdoshlarni baholashning bir turini qo'shing. O'quvchilar guruh a'zolarini baholashlari kerakligini oldindan tushuntiring. Bu o'quvchilarni vazifa va o'zini tutish uchun yana bir kuchli vosita hisoblanadi.

Yuqorida aytib o'tilgan fikrlar yordamida darslar davomida o'quvchilarni juftlik va guruhlarga bo'lib ishlashi darsning o'z maqsadiga erishishining samarali usullaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. J.Jalolov, G.Makhkamova, Sh.Ashurov. English Language Teaching Methodology, Tashkent-2015
2. Bonwell, C. C., & Eison, J. A. Active learning: Creating excitement in the classroom. Washington, DC: The George Washington University, 1991

3. Bolton, G. & Heathcote, D. So you want to use role-play? : A new approach in how to plan. Staffordshire, U.K.: Trentham Books Limited.1999.
4. Bang, Y.J. Developing communicative competence through role-play activities in an EFL classroom. Retrieved July 12th, 2006.
5. Chesler, M., & Fox, R. Role-playing methods in the classroom. Chicago, Science Research Associates, 1996.

BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARDA NOAN'ANAVIY METODLARNING SAMARADORLIGI

Sultanova Gulshan Parpiyevna

*Namangan viloyati Chortoq tumani MMTBga qarashli 36-
maktabning. 1- toifali boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8381140>

Annotation: *this article will talk about the use of teaching methods in primary education, as well as the effectiveness of these methods in the course process.*

Keywords: *method, innovative methods, new pedagogical technologies, computer literacy, the use of ICT, interactive games.*

Аннотация: *В этой статье рассматривается использование методов обучения в начальном образовании, а также эффективность этих методов в процессе обучения.*

Ключевые слова: *метод, инновационные методы, новые педагогические технологии, компьютерная грамотность, использование компьютерных технологий, интерактивные игры.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda o'qitish metodlaridan foydalanish hamda bu metodlarning dars jarayonidagi samaradorligi xususida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *metod, innovatsion usullar, yangi pedagogik texnologiyalar, kompyuter savodxonligi, AKT dan foydalanish, interfaol o'yinlar.*

Prezident Shavkat Mirziyoyevning 29-apreldagi farmoni bilan Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi va uni joriy yilda amalga oshirish uchun yo'l xaritasi tasdiqlandi. Yo'l xaritalari har yil uchun alohida qabul qilinadi. O'zbekistonning 2030 yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment) Xalqaro miqyosda o'quvchilarni baholash dasturi reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish ko'zda tutilgan.

Mamlakatimizda olib borilayotgan keng ko'lamdagi o'zgarishlar, iqtisodiy va ijtimoiy muammolar, maktab tizimi, texnologiyalardan foydalanish jarayonlari bizni e'tiborimizni albatta tortadi. Yangi O'zbekiston poydevorini quruvchilari bo'lmish yosh avlodni tarbiyalashda ularga xalqaro toifadagi bilimlarni berish va jahon standartlariga mos ravishda adabiyotlardan foydalanish maqsadga muvofiq deb o'ylayman. Jamiyatda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ta'lim tizimida katta o'zgarishlarni, shu jumladan vazifalari, qarashlari, maqsadlari, tushunchalari, mazmuni, didaktikasi va o'quv jarayonlari uslublari, maktab jihozlari, ish va o'quv jarayonini tashkil etish, natijada ta'lim va tarbiya o'qituvchilar, ish vaqtini va ish odatlarini o'zgartirish, o'quv jarayonini nazorat qilish, o'quv natijalari va ishning boshqa natijalarini baholash yuzaga keladi. Ta'lim jarayonining muvaffaqiyati uning shakligagina emas, balki qo'llanilayotgan metodlar samaradorligiga ham bog'liqdir.

Mamlakatning ertangi kuni esa, dunyoqarashi keng maktab bolalari va zamonaviy, salohiyatli o'qituvchi-murabbiylarga ko'p jihatdan bog'liqdir. O'quv-tarbiya ishlari jarayonida o'quvchilarni ijodiy fikrlashga, o'zgaruvchan vaziyatlarga o'rgatish, erkin raqobat asosida faoliyatni tashkil etish hamda ularning amaliy mashg'ulotlarda pedagogik texnologiyalar, axborot texnologiyalari ta'lim-tarbiya islohati, yuqori malakali kadrlar

tayyorlashga erishish mamlakatimiz taraqqiyotini ta'minlovchi asosiy omillardan biridir. Bugungi kunda zamonaviy dars samarali bo'lishi kerak unda: O'qituvchi bugun o'z oldiga qo'ygan maqsadlarni amalga oshira oladigan. O'qituvchi halollik va fidoiylilik fazilatlarini o'zida mujassam etishi o'qituvchi o'quvchi ko'z o'ngida chinakam sobiq hayot ta'limini beruvchi ustoz sifatida namoyon bo'lishi zarur. Noan'anaviy ta'lim metodlari dars jarayonining unumdorligini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi, o'quvchilarda bilimga ishtiyoq va qiziqishni oshiradi, bilimlarni mustahkam o'zlashtirish, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi. Bunday metodlarga asoslangan ta'lim jarayonida o'qituvchi faoliyati va o'quvchi faoliyati doirasi aniq belgilanadi, ta'limni tashkil etishning aniq texnologiyasi ko'rsatiladi. Bolaning ongi va tafakkuri endi shakllanib kelayotgan boshlang'ich sinflarda o'qituvchining mahorati, uni pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga mohirona tadbiiq eta olishi, ta'limning yangi-yangi yo'l va usullarini izlashi, pedagogik tajribalardan ijodiy foydalana olishi juda muhimdir. Noan'anaviy metodlardan foydalanishni ta'lim jarayonida tadbiiq qilish hozirgi davr talablaridan biri hisoblanadi.

Noan'anaviy metod texnologiyasi-muayyan muddatga mo'ljallangan ta'lim jarayon markazida o'quvchi shaxsi bo'lib, o'qitishning zamonaviy shakli, faol o'qitish metodlari va zamonaviy didaktik vositalarning majmuini ta'lim-tarbiya ishidan ko'zlangan maqsad va kafolatlangan natijaga erishishga yo'naltirishdir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish, bilimlarni keng va oson o'zlashtirish maqsadida pedagogik texnologiyalarning usul, vosita va shakllarini to'g'ri tanlab, ulardan foydalanish muhim sanaladi. O'qish darslarini tashkil etishda pedagogik texnologiyalarning ko'pgina metodlaridan foydalaniladi.

Bola hayotida bog'chadan so'ng maktabning dastlabki davrlari muhim o'rin tutadi. Shu bois boshlang'ich ta'lim davri ta'lim jarayonidagi eng mas'uliyatli davrdir. Bu paytda bolaning savodi chiqishi bilan birga, uning dunyoqarashi shakllanadi, tafakkur qilish malakasi rivojlanadi.

Bu davrda bolaning zehni o'stirishga qaratilgan har bir mashg'ulot bola aqlining tarkib topishi va rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ham bu davrda, avvalo, ta'lim jarayonini qiziqarli, ta'sirli qilib tashkil etishga, motiv hosil qilish va uni rivojlantirishga e'tibor qaratish lozim. Chunki bu muddat bolaning o'yin faoliyatidan aqliy faoliyatga, ya'ni o'quv faoliyatiga o'tganligi bilan xarakterlanadi.

Didaktik o'yinlar boshlang'ich sinflarda ta'limning samarali borishiga o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini muvaffaqiyatli boshqarishga ham katta yordam beradi, ya'ni didaktik o'yinlar vositasida nazariy bilimlar oson egallanadi, o'quvchilarning bilim olishga qiziqishlari ortadi. Didaktik o'yinlar nafaqat boshlang'ich sinflarda, balki ta'limning keyingi bosqichlarida ham o'quvchilarning bilimga bo'lgan ishtiyoqlari rivojiga katta turtki bo'lishi mumkin. Ayniqsa qiyin o'zlashtiruvchi o'quvchilarning bilish imkoniyatlarini oshirishga bunday o'yinlar samarali ta'sir ko'rsatadi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, boshlang'ich sinflar uchun yaratilayotgan o'quv qo'llanmalarida shu sohaga oid materiallar tanqisligi ko'zga tashlanib turadi.

Noan'anaviy metodlardan "Aqliy hujum", "Kichik guruhlarda ishlash", "Davra suhbat", "Rolli o'yinlar", "Zig-zag", "Charxpalak", "Muammoli vaziyat", "Bahsmunozara", "Pinbord", "3x4", "Konvert", "FSMU", "Assesment", "Sinkveyn", "Diqqat", "Venn diagrammasi", "Baliq ovi", "Raketa", "To'g'ri-noto'g'ri", "Mo'jizalar maydoni", "So'zdan so'z yasash", "Ustunchalar", "Kim g'olib", "Muhokama", "Suhbat", "Amaliy mashg'ulot", "T-chizmasi", "BBS", "Rasmi damino", "Nima o'zgardi". "Aksincha" va hokazo.

Keling noan'anaviy metodlarning samaradorligini ko'rib chiqaylik:

1. O'quvchilarning mashg'ulotlardagi faollashuvi va bundan kelib chiqib bilim olish samarasining oshishi;
2. O'quvchilar o'qituvchi bilan bevosita muloqotga kirishi, hamkorlik yuzaga kelishi;
3. O'qituvchining nazorati barcha o'quvchilar uchun motivatsiya-ishtiyuqni vujudga keltiradi.
4. O'qituvchi va o'quvchi vaqtdan to'g'ri va unumli foydalanishi;
5. Yangi mavuzning keng hajmda o'rganilishi va o'zlashtirilish samaradorligi oshishi;
6. O'quvchilarning bilim darajalarini har tomonlama va majmual tekshirib ko'rishi imkon mavjudligi;
7. O'quvchilarning faolligi oshib, ilmga bo'lgan e'tibori va qiziqishi kuchayadi.
8. Topshiriqlarni amaliy tekshirib ko'rish va vazifani bajarishga ijodiy yondashishi;
9. O'quvchining o'zini qiziqtirgan savollarga javob topishga harakat qilishi va ijodiy izlanishi;
10. Guruhlarda jamoa bo'lib ishlash ko'nikmasini shakllanishi;
11. Bilimi past o'quvchilarning bilimdan o'quvchilarga ergashib, aralashib ketishi;
12. O'quvchilar vaziyatni tezda baholay olish va hozirjavob bo'lish ko'nikmalariga ega bo'lib borishi;
13. Mustaqil fikrlay oladigan o'quvchilarning ko'payib bopirishi;
14. O'quvchida o'zgaralar fikrini tinglay olish ko'nikmasini hosil bo'lishi;
15. O'quvchi o'z fikrini himoya qilishi;
16. Bildirilgan fikrlarni umumlashtirish ko'nikmasi paydao bo'lishi;

Bundan tashqari quyida bir nechta harakatli mashqlarni misol qilib keltirishimiz mumkinki, natijada darslar ancha qiziqarli va noan'anaviy bo'ladi.

Hozirgi davrda pedagogik texnologiyalar asosida ta'limni tashkil etishga katta e'tibor qaratilmoqda. Pedagogik texnologiya o'quvchilar qobiliyati, imkoniyati va ehtiyojlarini hisobga olgan holda, ta'lim shakllarini amalga oshirish uchun ko'zlangan natijaga erishishda eng qulay yo'l va usullarni tanlash va ishlab chiqish mahorati ekan, u haqiqatan ham ta'lim jarayoni unumdorligini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi, o'quvchilarda bilimga ishtiyuq va qiziqishni oshiradi, bilimlarni mustahkam o'zlashtirish, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi.

Shuning uchun ham ta'lim ishiga texnologik yondashuv katta ahamiyatga ega.

Ta'lim ishiga texnologik yondashuv:

— ta'lim jarayoni maqsadini aniq belgilashni;

— o'qish-o'qitish jarayonini uzviy bog'liq bosqichlar, fazalar, amallarga ajratish, bo'lishni;

— ta'lim jarayonida mo'ljallangan natijaga erishish uchun bajariladigan harakatlarni muvofiqlashtirish, ketma-ket, bosqichma-bosqich amalga oshirishni;

— loyihalashtirilgan ishlar, amallarning barcha- sini bir xil bajarishni nazarda tutadi.

Pedagogik texnologiyada ta'lim jarayonining maqsadini belgilash muhim bo'lib, u rejalashtirilgan natijalarni kafolatlashi lozim. Shuning uchun ham o'qituvchilar maqsadni aniq belgilashga alohida e'tibor qaratishlari zarur. Har bir o'qituvchi avvalo o'zi o'qitadigan o'quv predmeti va har bir o'qitadigan darsi maqsadini aniq belgilashi kerak.

Shuni ta'kidlash lozimki, belgilangan maqsad asosida o'tkaziladigan didaktik jarayonning aniq loyihasi ishlab chiqilsa, uni amalga oshirish osonlashadi.

Didaktik jarayonning samarali o'tishida motivlar muhim o'rin tutadi. Chunki qiziqib, aniq maqsad asosida egallangan bilimlargina samarali bo'ladi. Motiv kishini biror ish-harakatni bajarishga undovchi da'vat, turtki. Shunday ekan, muallimlar bolada o'qish

motivlarini hosil qilishga intilishlari va uni o‘stirishlari kerak. Motivlar o‘quvchilarni bilim, ko‘nikma va malakalarni oson egallashlariga yordam beradi. Motiv bolada bilim olishga ishtiyoq va qiziqish uyg‘otadi. O‘qituvchilar bundan mohirlik bilan foydalanishlari va o‘quvchilarga beriladigan mustaqil ishlar tizimini ishlab chiqishlari foydadan xoli bo‘lmaydi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining har bir darsni tashkil etish uchun turli didaktik o‘yinlardan foydalanishlari yaxshi samara beradi.

Pedagogik faoliyatda o‘qituvchining mahorati uning samarali natijalarga erishishi, pedagogik faoliyatining yuqori darajasi sifatida tushuniladi. O‘qituvchining pedagogik mahorati - bu ta‘lim-tarbiya san‘atining yuqori va doimiy ravishda rivojlanib, takomillashib boradigan san‘atidir. Mahorat turli xil pedagogik masalalarni samarali echishda, shuningdek, o‘quv-tarbiyaviy ishlarni talab darajasida tashkil etish jarayonida namoyon buladi. Lekin bu mahoratning mazmuni ushbu faoliyatlarni vujudga keltiradigan o‘qituvchining shaxsiy sifatlari bilan bog‘liq. Demak, pedagogik mahoratning mazmunini chuqur anglash uchun dastavval pedagogik faoliyat nima ekanligini tushunib olmoq‘imiz lozim.

Adabiyotlar:

1. Norbayeva Boshlang‘ich ta‘lim tizimida o‘quvchilarning e‘tiborini jamlash va yangi metodlar bilan ularni darslarga bo‘lgan ishtiyoqini yukshaltirish texnologiyalari // Science and Education. 2021. №6.
2. Boshlang‘ich ta‘limni o‘qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar moduli bo‘yicha o‘quv-uslubiy qo‘llanma. Toshkent-2018.
3. М.Э.Жумаев, М.Ю.Юлдашева, Б.У.Мингбаева, Г.А.Маматова “Бошланғич таълимни ўқитишда замонавий ёндашувлар ва инновациялар” методик услубий қўлланма – Т.: 2017 й
4. Ibragimov R. Boshlang‘ich maktab o‘quvchilarida bilish, faoliyatini shakllantirishning didaktik asoslari. Diss. T., 2001-yil.

ONA TILI O'QITISH METODIKASINING ILMYI ASOSLARI VA TAMOYILLARI

Ziyotova Dilafruz Uzakovna

Samarqand viloyati Jomboy tumani 3-umumta'lim maktabi ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8381167>

Annotation: *as a methodological subject in this article, the methodology of teaching the native language should provide ways in which teaching at school explains the social role of comprehensive knowledge of the language, which guarantees the good development of students' speech. So, growing speech is an important task of the school.*

Keywords: *language, native language, pedagogical psychology, literature, speech thinking, types of speech, signals receiving speech, orthography theory, language matter, phonetics, phonology, graphics.*

Аннотация: *В данной статье методика обучения родному языку как методической дисциплине должна предусматривать способы обучения в школе, объясняющие социальную роль всестороннего знания языка, гарантирующего хорошее развитие речи учащихся. Следовательно, развитие речи-важная задача школы.*

Ключевые слова: *язык, родной язык, педагогическая психология, литература, речевое мышление, виды речи, речевоприемные сигналы, теория орфографии, языковая материя, фонетика, фонология, графика.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada metodik fan sifatida ona tili o'qitish metodikasi maktabda o'qitishning o'quvchilar nutqining yaxshi rivojlanishiga kafolat beradigan tilni har tomonlama bilishning ijtimoiy rolini tushuntiradigan yo'llari bilan ta'minlashi kerak. Demak, nutq o'stirish maktabning muhim vazifasidir.*

Kalit so'zlar: *Til, ona tili, pedagogik psixologiya, adabiyot, nutq tafakkur, nutq turlari, nutqni qabul qiluvchi signallar, orfoografiya nazariyasi, til materiyasi, fonetika, fonologiya, grafika.*

KIRISH. (Introduction)

Dunyoni bilish nazariyasi ona tili o'qitish metodikasining metodologik asosi hisoblanadi. Metodikaning amaliy ahamiyati o'quvchilarning til boyligini har tomonlama to'liq bo'lib olishlarini ta'minlashdir. Buning uchun biz quyidagilarni yodda tutushimiz lozim: til kishilar o'rtasidagi aloqaning zaruriy vositasidir; tilsiz jamiyatning yashashi mumkin emas; tilning aloqa vositasi sifatidagi ahamiyati uzluksiz ortib boradi; maktabning vazifasi tilni aloqa-kishilar orasidagi munosabatning rivojlangan nozik quroliga aylantirish hisoblanadi. Til oqilona, mantiqiy bilish vositasidir; til birliklari va formalari yordamida bilish jarayonida umumlashtirish, tushunchani muhokama va xulosa bilan bog'lash amalga oshiriladi; til va nutq tafakkur bilan uzviy bog'lanadi; biz fikrni nutqda shakllantiramiz; tilni egallash va nutqni o'stirish bilan o'quvchining fikrlash qobiliyati ham o'sadi. Amaliyot kishi bilimining manbai va harakatlantiruvchi kuchi, haqiqat mezoni va bilim tojidir. Analitek-sintetik ishlar yordamida til ustida kuzatishdan umumiy xulosa chiqarishga, nazariy ta'rif va qoidaga, shular asosida og'zaki va yozma tarzidagi jonli nutqiy aloqaga, to'g'ri talaffuzga o'tadilar. Ular kuzatish jarayonida bilib olgan, uzlashtirgan qoidalarini amaliyotga tatbiq etadilar.

Metodika bilish nazariyasidan tashqari, yangi fanlar, xususan, psixologiya, pedagogika ma'lumotlariga tayanadi. Pedagogik psixologiya bilimlarning o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishini, ko'nikma va malakalarning shakllanish jarayonini tekshiradi. Metodika psixolingvistika bilan ham bog'liq. Metodikaga psixolingvistika nutq haqida, uni talab qiluvchi sabablar, nutq turlari, nutqni qabul qiluvchi signallar va boshqalar haqida ma'lumot beradi. Shuningdek, metodika, didaktika, umumiy pedagogika bilan o'zaro bog'liq. Ona tili o'qitish metodikasni ona tilinng ma'lum qismini amaliy, ma'lum qismini nazariy egallashni nazarda tutadi. Shuning uchun ona tili - lingvistika metodikasining muhim asosi hisoblanadi.

Savod o'rgatish metodikasini ishlashda fonetika, fonologiya, grafika asos bo'ladi. Lug'at ishini tashkil etishda leksikologiya, so'z tarkibi, so'z yasaliishini o'rganishda so'z yasaliishi, etimologiya, grammatika asos bo'lsa, morfologiya va sintaksis til qurilishi haqida tushuncha hosil qilishda, to'g'ri yozuvga o'rgatishga orfografiya nazariyasiga asoslanadi.

O'qish metodikasi adabiyot nazariyasiga asoslanadi. Chunki o'quvchilar badiiy asarni amaliy tarzda tahdil qiladilar. Boshlang'ich sinflarda adabiyotshunoslikdan nazariy ma'lumot berilmaydi, ammo metodika adabiy asarning yaratilish qonuniyatlarini va uning o'quvchilarga ta'sirini ayniqsa, adabiyotshunoslikka oid mavzulardan asarning g'oyaviy mazmuni, uning mavzusi va mazmunini, qurilishi, janri, tasvirik vositalarini hisobga olish zarur.

O'quvchilarga ona tilni o'rgatish, ularni tarbiyalash, har tomonlama o'stirish vazifasidan kelib chiqib, bilish nazariyasiga asoslanib, barcha yaqin, o'zaro bog'liq fanlar tavsiyalariga asoslanib ona tili o'qitish metodikasi o'z tamoyillarini ishlab chiqadi. Bu tamoyillar umumdidaktik tamoyillardan tashqari tamoyillar bo'lib, o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi o'quv mehnatining yo'nalishlarini belgilab beradi.

Ona tili o'qitish tamoyillari 5 ta:

1. Til materiyasiga, nutq organlarining o'sishiga, nutq malakalarinikg to'g'ri rivojlanishiga e'tibor berish tamoyili. Nutq, til qonuniyatlariga, oz bo'lsa-da, e'tibor bermaslik amaliy nutq faoliyatini egallashga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, fonetik ko'nikmalarga yetarli e'tibor berilmasa imloviy savodxonlikka putur yetadi. Bu ta'lim tamoyili tildan olib boriladigan mashg'ulotlarda eshtuv va ko'ruv kursatmaliligini ta'minlashni va nutq organlarini mashqlantirishni (gapirib berish, ifodali o'qishni ichida, gapirishni) talab etadi.

2. Til ma'nolarini (leksik, grammatik, morfemik, sintaktik ma'nolarini) tushunish printsiipi. So'zni, morfemani, so'z birikmasini, gapni tushunish borliqdagi ma'lum voqea-xodisalar o'rtasilagi bog'lanishni aniqlash demakdir. Til ma'nolarini tushunish tamoyiliga amal qilishning sharti tilning xamma tomonlarini, tilga oid barcha fanlar (grammatika, leksika, fonetika, orfografiya, stilistika)ni o'zaro bog'langan xolda o'rganish xisoblanadi. Masalan, morfologiyani sintaksisga tayangan xoldagina o'rganish, o'zlashtirish mumkin. Sintaksisni o'rganishda esa morfologiyaga suyaniladi, orfografiya fonetika, grammatika, so'z yasaliishiga suyanadi va x.q. So'zni morfemik tomondan taxlil qilish uning ma'nosini tushunishga yordam beradi. Tilning xamma tomonlari bir-biri bilan o'zaro bog'langan bo'lib, o'qitishda buni albatta xisobga olish kerak.

3. Tilga sezgirlikni o'stirish prinsipi. Til - juda murakkab xodisa, uning tuzilishini, sistemasini faxmlab olmay turib, sal bo'lsa-da, uning qonuniyatlarini, o'xshashliklarini o'zlashtirmay turib uni yo'dda saqlab bilmaydi. Bola gaplashish, o'qish, eshitish bilan til materiallarini yig'adi, uning qonunlarini o'zlashtiradi. Natijada kishida tilga sezgirlik (til xodisalarini tushunish) xususiyati shakllanadi : tilni egallash mumkin emas.

4. Nutqning ifodaliligiga baho berish tamoyili. Bu tamoyil til hodisalarini tushunmay turib savodli yozish, nutq madannyati vositalarining xabar berish funksiyasini tushunish bilan bir qatorda, uning ifodalilik (uslubga oid) funksiyasini tushunishni, mazmuninigina emas,

balki soʻz va nutq oborotlarining, tilning boshqa badiiy-tasviriy vositalarining hissiy ottentkalarini ham tushunishni kuzda tutadi. Bu tamoyilga amal qilish uchun, birinchi navbatda, badiiy adabietlardan, shuningdek, tilning funksional-stilistik xususiyatlari anik ifodalangan boshqa matnlardan foydalanish talab etiladi.

5. Ogʻzaki nutkni yoema nutkdan oldin oʻzlashtirish tamoyili. Bu tamoyil xam kishi nutqining rivojlanishiga taʼsir etadi va til oʻqitish metodikasini tuzishda xizmat qiladi.

Metodika tamoyillari, didaktika tamoyillari kabi oʻqituvchi bilan oʻquvchining maqsadga muvofik; faoliyatini belgilashga, ularning birgalikdagi ishlarida qulay yoʻnalishini tanlashga yordam beradi, metodikaning fan sifatida nazariy asoslash elementlaridan biri boʻlib xizmat qiladi.

“Davlat tili haqida”gi Qonunning tarixiy oʻrni va ahamiyatini inobatga olgan holda davlat tilini rivojlantirishga qaratilgan ishlarning uzviy davomi sifatida 2020 yil 10 aprel kuni Prezidentimiz tomonidan Oʻzbekiston Respublikasining “Oʻzbek tili bayrami kunini belgilash toʻgʻrisida”gi Qonuni imzolandi. Unga muvofiq 21 oktyabr sanasi yurtimizda “Oʻzbek tili bayrami kuni” deb belgilandi. Bu bilan davlat ramzlaridan biri sanalgan maʼnaviy qadriyatimiz – ona tilimiz qonun himoyasida ekanligi yana bir bor oʻz isbotini topdi. Ushbu bayramning mamlakatimizda keng nishonlanishi ona tilimizga eʼtiborni yuksaltirish, uning mukammaligi va boyligini koʻrsatib bera olish, nafaqat oʻzbek xalqi, balki boshqa millat vakillarini ham bebaho boyligimiz hisoblangan tilimiz va madaniyatimizni oʻrganishga ilhomlantirishda xizmat qiladi. Biz esa oʻz navbatida tilimizning pokligi va oʻziga xosligini saqlash, uni boyitish va takomillashtirishga oʻz hissamizni qoʻshmogʻimiz darkor. Zero, noyob xazinamiz - tilimizni asrash hammamizning burchimizdir. Shunday ekan, oʻzbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzini oshirishga doir hujjatlar ijrosini taʼminlash uchun Transport vazirligi va uning hududiy boʻlinmalari, idoraviy mansub tashkilotlarida rahbarning maʼnaviy-maʼrifiy ishlar samaradorligini oshirish, davlat tili toʻgʻrisidagi qonun hujjatlariga rioya etilishini taʼminlash masalalari boʻyicha maslahatchisi va hujjatlarning davlat tilida qatʼiy yuritilishini taʼminlash ishlari boʻyicha masʼul xodimlar tayinlandi, tegishli vazifalar belgilangan holda buyruqlar, chora-tadbirlar rejalari ishlab chiqilib, ijroga qaratildi. Ona tilimizda yangrayotgan har bir soʻz, insonga oʻzgacha tuygʻu, oʻzgacha ishonch beradi, gʻayrfatimizga-gʻayrat, kuchimizga-kuch qoʻshadi. Tilimizdagi iliq, betakror, serjilo soʻzlar insonning qalb torlarini mohirona chertadi, betobni sogʻaytiradi. Bu haqiqat. Bir soʻz bilan insonga dunyolarni hadya etish mumkin yoki aksincha. Eng qattiq berilgan zarba bu til bilan boʻlar ekan. Xalqimizda bejizga “Tigʻ yarasi bitadi, til yarasi bitmaydi” deyilmaydi.

Yaqin kunlarda insonni faxrlantiradigan, barcha oʻzbek xalqini etini jimirlatadigan voqeaning guvohiga aylandik. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Birlashgan Millatlar Tashkiloti minbarlarida sof oʻzbek tilida nutq soʻzladilar. Bir yuz toʻqson uch davlat vakillari va dunyo televideniyasida oʻzbek tili yangradi.

Muhabbat, sadoqat koshonasida,

Humo qush parvozi peshonasida,

Uchinchi renessans ostonasida

BMTda yangragan Navoiy tili!

Tariximsan, taqdirimsan, kelajagimsan, ona tilim...

Tarixdan soʻz ochsalar, magʻrurlanadigan shonli tarixga egamiz. Hech ikkilanmay “Tarixim Navoiyning soʻzida, Qoshgʻariyning baytida, Boburning oʻtli ruboiylarida”, - deya olamiz. Taqdirim, shul Vatanning murgʻak farzandiman, u bilan qismatdoshman. Baxtim ham, iftixorim ham shu. Kelajakka ayta oladigan soʻzim bor, Bu omadim, Ollah

tomonidan berilgan imkoniyatdir. Men aminmanki, o`zbek tili mangu yashaydi. Yana ming yillar davomida qalblarnimizni zabt etaveradi.

XULOSA. (Conclusion)

Xulosa qilib shuni aytishim mumkinki, til yashasa millat yashaydi. Zero millatning millat ekanligini bildirib turuvchi vosita bu - tildir. O`zbek tiliga davlat tili maqomining berishi davlatimiz mustaqilligi yo`lidagi dastlabki qadam bo`ldi. Bu esa mamlakatimizning kelgusi taraqqiyoti uchun poydevor bo`lib xizmat qildi.

Adabiyotlar:

1. O`zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to`plami, 2004-y., 51-son, 514-modda; 2010-y., 37-son, 313-modda
2. Toshkent sh., 2020-yil 20-oktabr, PF-6084-son
3. Ibrohim Haqqul. Mushohada yog`dusi. T- 2009.
4. Qilichev B., Qilichev B.E. Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari. Buxoro, 2002.

TARIX FANLARINI TASHKILLASH JARAYONIDA O‘QUVCHILARNING RIVOJLANISHI

Ziyotova Dilorom Uzoqovna

Toshkent shahar Sergeli tumanidagi 264-maktab o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8392814>

Annotation: *this article provides information on modern approaches to the teaching of history.*

Keywords: *effective teaching, history teaching, effective history teaching, historical empathy.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada tarix fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar borasida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *samarali o'qitish, tarixni o'qitish, tarixni samarali o'qitish, tarixiy empatiya.*

Ma'lumki, o'zbek xalqining hayoti va taqdiriga keskin burilish yasagan mustaqillik soyasida ilm-fan, xususan milliy o'zlik va ma'naviy yuksalish asosi bo'lgan tarix fani ham o'ziga xos rivojlandi. O'zbekiston tarixini xolisona yoritishda O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz" asarida aytilganidek, "... jahondagi ilg'or tajribalarni chuqur o'rganish amalda joriy etishni oldimizda turgan keng ko'lamlil vazifalarni amalga oshirishning muhim shartlaridan biri, deb hisoblaymiz". Ma'naviyatning ajralmas tarkibiy qismi bo'lgan tarix fani so'ngi yillarda ilk bor o'zining qonuniy vazifasini bajarishga – xalqning o'zligini anglatishga xizmat qilishga kirishdi. "Tarixiy xotira tuyg'usi to'laqonli ravishda tiklangan, xalq bosib o'tgan yo'l o'zining barcha muvaffaqiyat va zafarlari, yuqotish va qurbonlari, quvonch va iztiroblari bilan xolis va haqqoniy o'rganilgan taqdiridagina chinakam tarix bo'ladi".

Tarixiy voqea, hodisalarni o'rganish, tahlil etish va yoritishda xolislik, haqqoniylik, adolatli yondashuv muhim hisoblanadi. Tarix fanini samarali tashkil etish haqida fikr yuritishdan oldin "samarali ta'lim" tushunchasini mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar fikrlarini tahlil etgan holda o'rganib chiqsak maqsadga muvofiq bo'ladi.

Samarali o'qitish - bu o'qituvchilarning turli xil o'qitish uslublarini birlashtirib yoki ularni alohida qo'llash orqali talabalarda mustaqil o'rganish qobiliyati, dars atmosferasini idrok etish, tushunish va va kerakli bilimlarni egallash darajasi yuqori bo'lgan ta'lim jarayoni hisoblanadi.

Shuningdek, samarali o'qitish bu o'z o'lchovlari bilan baholanishi kerak bo'lgan keng tushunchadir. Shuning uchun samarali o'qitish, ta'lim sifatini oshirish uchun tashkil etilgan turli xil murakkab jarayonlar majmuasi hisoblanadi.

Samarali o'qitishning ikkita asosiy xususiyati mavjud. Bular: • Talabalarni turli xil faktlar, ko'nikmalar, qadriyatlar va tushunchalarni o'rganishlarini osonlashtirish; • Sinfda yagona kursni emas, balki turli xil o'qitish strategiyalari, usullar va texnologiyalarni yakka yoki kombinatsiyalangan holda ishlatish qobiliyatini o'qituvchilarda shakllantirish;

Yana bir qarashga ko'ra, samarali ta'limni talabalarning muvaffaqiyat darajasini oshirish uchun zarur bo'lgan asosiy o'qituvchilik malakasi sifatida tavsiflash mumkin. Bu fikrlar qurshovida aytish mumkinki, samarali ta'lim beruvchi o'qituvchi o'z kasbi va sohasini bilgan va sevgan, bilimli, g'ayratli, fidoyi, tartibli va kirishuvchan, tez va to'g'ri

qarorlar qabul qilish qobiliyatiga sohib, adolatli va shu bilan birga talabalarga bilimni targ'ib qilaoluvchi va ularning tinchligi va kelajagiga qiziqadigan shaxs sifatida belgilanadi.

"Ta'lim" keng ma'noda oldingi avlodlar tomonidan tashkil etilgan katta ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan tajribalarni doimiy ravishda keyingi avlodlarga yetkazishga yo'naltirilgan umumiy jarayon, tor ma'noda esa, ijtimoiy institut, jamiyatning ijtimoiy quyi tuzilmalaridan biridir.

"Sifat" esa falsafiy termin sifatida ob'ekt yoki predmetning barcha muhim xususiyatlari yig'indisidir. "Ta'lim" va "sifat" tushunchalarining mohiyatini uyg'unlashtiradigan bo'lsak, ta'lim sifati, bu uning xususiyatlari yaxlitligi, ta'lim oluvchi o'qishi va shaxsiy rivojlanishi uchun xizmat qiladigan eng qulay usullar birikuvidan iborat jarayondir.

Ta'lim sifati - bu butun ta'lim tizimi tarkibiy qismlarining sifat vazifalari, murakkab rivojlanish kuchi(dinamika)ga ega bo'lgan jarayon bo'lib, bu ta'lim muassasalari faoliyatidagi o'zgarishlar, ya'ni ularning ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik va siyosiy muhitining o'zgarishi bilan izohlanadi. Ayni vaqtda zamonaviy ta'lim sifati innovatsion rivojlanish natijalaridan biri emas, balki uni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan shartlardan biridir. Ushbu tadqiqot sohasi bo'lgan tarix tushunchasi ilmiy soha va fan sifatida vaqt o'tishi bilan odamlar tomonidan qilingan harakatlar va faoliyatlarni o'rganish jarayoni hisoblanadi. Biroq, tarixiy jarayonda sodir bo'lgan barcha narsalarni o'rganish va ochib berish imkonsizdir. Chunki, tarixning pozitiv nuqtai nazarida aytilganidek, tarixiy ma'lumot sifatida qabul qilinishi mumkin bo'lgan har qanday da'vo dalillarga, ayniqsa yozma dalillarga asoslanishi kerak. Shuning uchun tarixni o'tmish voqealari va dalillari haqida yozilgan axborot deb ta'riflash mumkin. J. Slater bu fikrni quyidagicha ifodalaydi: ".....mohiyatan tarix o'tmishni o'rganish va bizning bilimlarimiz va fikrlarimizni bir vaqtning o'zida tasdiqlash usulidir". Tarix tushunchasining g'arbdagi muqobili bo'lgan "history" qadimgi yunon tiliga tegishli bo'lib, "izlanish" yoki haqiqatni tadqiq qilish ma'nosini anglatadi. Bir fan sifatida tarix insoniyat tarixini o'zining noyob metodologiyasi orqali o'rganadi. Tarixiy metodologiya, tadqiqot sohasini, muammoni yoki mavzuni aniqlash, ushbu mavzu yoki muammoga tegishli gipotezalarni ishlab chiqish, olingan dalillar va manbalardan ma'lumot to'plash, ushbu ma'lumotlarni tahlil va tanqid qilish, mavzu bo'yicha boshqa izlanishlarni ko'rib chiqish va mavzuni tushunish, shuningdek mantiqiy asosda izohlangan tadqiqotni ochib berishdan iboratdir. Shunga asoslanib, tarixchining roli sifatida o'zining mustaqil ilmiy rivojlanishi jarayonida o'tmishni o'rganish, mavzuni aniq, real va to'liq tushunchalarini yoki tasvirlarini yaratish va barcha bu bosqichlar haqida fikrlash kabilar belgilanadi.

Tarix kursini o'qitishda o'quvchilarning fikrlashga asoslangan malaka va ko'nikmalarini hosil qila borish vaziflari – bu tarixiy bilimlarni mustaqil sur'atda topib, bir tizimga solib, ularni amalda tadbiq eta bilishga o'rgatish, pirovardida esa o'quvchilarni o'tmishdagi hamda hozirgi zamondagi ijtimoiy hodisalarga nisbatan ilmiy materialistik nuqtai nazardan yondashishga o'rganish demakdir. Nutqni o'stira borish ham o'quvchilarning va ularda aqliy mehnat malakalari hamda ko'nikmalarini hosil qila borish bilan bog'langandir. Biz maktabda o'qitiladigan tarixning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, tarix kursini o'qitish davomida hosil qilina boradigan malakalar guruhlarni shartli ravishda ajratib ko'satamiz.

1. Tarixiy bilim beruvchi manbalarni tahlil qilish hamda tarixiy voqealar va hodisalardagi eng asosiy va muhim narsani, ularning muhim belgilari va bog'lanishlarini ajratib chiqish, tarixiy tushunchalarga ta'riflar berih malakalari.

2. Tarixiy bilim beruvchi manba mazmunini mantiqiy jihatdan bir necha qismga ajratish, umumiy mantiqiy sxemasni bir turdagi tarixiy hodisalar hamda voqealarni tahlil qilishda deduktiv suratda tadbiiq etish malakalari.
3. Tarixiy dalillar va jarayonlarni o'z doirasida qarab chiqish hamda vaqt jihatdan ular o'rtasidagi nisbatni aniqlash xronologik va sinxronistik jadvallar tuzish malakalari.
4. Tarixiy hodisalarning joyini aniqlash, tarixiy xaritani «tilga kirgizish», undagi izohlar va shartli belgilardan xatosiz foydalanish, yozuvsiz xaritani tarixiy mazmunda to'ldirish malakalari.
5. Tarixiy voqealar, hodisalarni taqqoslash, ularning umumiy xususiyatlarini topish malakalari;
6. Tarixiy dalillarni tahlil qilish va taqqoslash asosida indektiv va deduktiv xulosalar chiqarish usulidan foydalangan holda yakunlar yasash, yakunlarni berilgan baholarini asoslab berish, taxiriy dalillar umumiy xulosalarga tayangan holda to'g'ri isbotlay olish malakalari;
7. Tarixiy materiallarni og'zaki yoki yozma tarzda bayon eta bilish, izchil tarzda obrazli qilib bayon etishning turlaridan hikoya qilish, tasvirlash, usullaridan foydalana bilish, savollarga qisqa atroflicha javob berish, hamda o'z o'rtoqlariga savollar berish, ularning javoblarni tanqidiy nuqtai nazardan baho berish malakalari;
8. Axborotlar, dokladlar, referatlar, siyosiy axborotlar tayyorlash, hamda ularni o'tkazish, kichikroq hajmdagi ilmiy – ommabop materiallari tayyorlash malakalari;
9. Tarixiy matn mazmunini yoki o'qituvchi hikoyasini rejasini, tarixiy voqea yoki hodisani tahlil qilish rejasini, taqqoslash rejasini tuzish, reja, ishlanma, tezislar tuzish, o'qituvchi tushuntirib bergan asosiy qoidalarni qisqacha yozib borish, kitoblardan ayrim joylarini yozib olish, ma'lumotlar beruvchi tarixiy adabiyotlardan foydalana bilish malakalari.

An'anaviy tarix darslarini tashkil etishda talabalarga ma'lumot uzatish jarayoni odatda darslik yoki boshqa ikkilamchi tayyor manbalarini o'qish orqali amalga oshiriladi. Bu jarayon talim oluvchiga tayyor ma'lumotlarni eslab qolish va axborot sifatida qabul qilish ko'nikmasini hosil qiladi xolos. Noan'anaviy interfaol, samarali tarix darslarida esa o'tmish haqida ishonchli ta'riflar va tushuntirishlarga erishish uchun yuqorida aytib o'tilgan ko'nikmalar va tarix o'qitish metodikasidan foydalanishga urg'u beriladi. Chunki tarix darslarida va tarixni tadqiq qilishda qo'llaniladigan pedagogik va tarixiy tadqiqot usullari o'quvchilarga o'tmishni tushunishda turli xil foydali qulayliklar berishi mumkin. Manbalarni o'rganish va yozma dalillarni aniqlash, manbani yoki berilgan dalillarni tayyorlagan shaxs(lar)ning shaxsiy fikrlarini aniqlash va yozma yoki boshqa manbalarda keltirilgan fikrlarning asl ma'nosini o'rganish jarayoni tarix o'qitishning yana bir jihatlaridir. Bu tarixiy haqiqatni qanday o'rganish mumkinligini o'rgatish demakdir. Samarali tarix o'qitish o'quvchilarga tayyor tarixiy xulosa qilingan ma'lumotlar bilan birga manba va dalillarni taqdim etishni talab etadi. O'quvchi ma'lum tarixiy manbalarni (xoh yozma, xoh og'zaki bo'lsin) tahlil etgan holda tarixiy bilim va tasavvur hosil qilishi pedagogik nuqtai nazarda g'oyat samaralidir. Zotan, tarix darslarida ta'lim oluvchining xotirasini rag'batlantiruvchi usullardan ko'ra, uning mustaqil fikrlashini ta'minlaydigan usullardan foydalanish foydali hisoblanadi. Tarixiy bilimlarni tushunish va o'tmishni anglash uchun dalillarni o'rganish va ko'zdan kechirish talab etiladi. Ammo tarixni tashkil etuvchi elementlar nafaqat ular haqida balki, o'tmish voqealari, bugungi kunda ma'lum bo'lgan tajribalar majmuasi hamdir. Ba'zi tadqiqotchilar tarixiy tafakkur jarayonlaridan foydalangan holda tarixni o'qitish amaliyotlari ko'plab tarixiy muammolar va mavzularni tushunishda muhim hissa qo'shishini ta'kidlaydilar. Bugunig zamonaviy ta'lim holati ta'lim tushunchasini qayta ko'rib chiqish va aniqlashtirishni, shaxsga yo'naltirilgan

pedagogikaning toifalari va tamoyillarini tahlil qilish jarayoniga kirishni talab qiladi. Pedagogik ongning yangi modeli asta-sekin o'qituvchining ta'lim oluvchiga bevosita ta'sir etish amaliyotidan voz kechadi va ta'lim oluvchining o'z rivojlanish imkoniyatlarini ta'minlash uchun barcha pedagogik makonning tuzilishini yanada samarali tashkil etishga imkon beradi. Shunday qilib, har bir o'qituvchi o'z darslarini qiziqarli va mazmunli bo'lishga intiladi, bu esa ta'lim oluvchining mavzuga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Xususan, tarix darslarida faktlarni assimilyatsiya qilish emas, balki turli davrlarning qadriyatlarini rivojlantirish, o'tmish odamining o'rniga o'zini qo'yish, uning fikrlarini, harakatlarini tushunish qobiliyati orqali shaxsni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Bularning barchasi tarixiy empatiya yordamida amalga oshirilishi mumkin.

Empatiya yunoncha - "ehtiros", "azob", "tuyg'u", boshqa odamning hozirgi hissiy holati bilan ongli hamdardlik ma'nosini bildiradi. Tarixiy empatiya esa tarixiy hodisalar va tarixiy shaxslar hayotini o'zida his etish demakdir. Tarixiy empatiyani shakllantirish usullaridan biri tarixiy hodisalarni hikoyasi hisoblanadi. Rus tadqiqotchilari asarlarida hikoya usulidan darslarida samarali foydalanish haqida so'z boradi. Ular orasida P.V.Goran, A.A.Vagin, P.S.Leibengrublar alohida qayd etiladi. Hikoya orqali bolalarda empatiya shakllanishiga hissa qo'shish uchun A.A.Vagin tomonidan aytilganidrek turli xil maxsus vositalardan foydalanish talab etiladi. Tarixiy hodisalarni jonlantirish orqali tarixiy mavzu yanada ishonchli bo'lishga erishiladi va o'rganilayotgan tarixiy hodisalarning o'ziga xosligini yaxshiroq ochib berishga imkon beradi. Tarix darslarida badiiy adabiyot namunalardan foydalanish ham tarixiy haqiqatni aniqlashtirishga, o'tmishning yorqin tasvirlarini yaratishga yordam beradi. Bundan tashqari, tarixiy voqealarni hikoya qilishda turli xil namoyishlarni qo'llash samarali hisoblanadi. Misol uchun, moddiy madaniyat obektlarining tasviriy ko'rinishlari, o'qitishning texnik(audio-vizual) vositalari shular jumlasidandir. Bularning barchasi o'quvchilarga tarixiy davrning muhitini tasavvur qilish, o'zini o'tmishda tarixiy hodisalar ichida his qilish tuyg'usini boshdan kechirish imkonini beradi.

Tarixiy empatiya shakllanishining yana bir usuli, bu shaxsiyatdir. Ta'lim oluvchining qalbida taqdir, harakatlar, hayot sharoitlari, tarixiy shaxsning faoliyati haqida tasavvur tarixiy shaxsning holati va faoliyatini ijtimoiy hayotdagi odatiy hodisa sifatida tushunishga imkon beradi.

Tarixiy empatiya shakllantirish quyidagi vazifalarni o'z ichiga oladi:

- Xayoliy sayohat. Tarix darsi jarayonida o'tmish kishisini ko'rishimiz mumkin bo'lgan narsani tasvirlash talab etiladi. Misol uchun: "Men XVIII asrdagi Qo'qon xonligiga boraman va...", "...keling, feodal qal'asiga kiraylik..." singari kirish so'zlari yordamida ta'lim oluvchilarni o'rganilayotgan tarixiy davrga boshlab borish va tarixiy sayohat uyushtirish tarixiy empatiya shakllantirish usullaridan biri hisoblanadi. Bunday vazifalarning ijobiy tomoni shundaki, ta'lim oluvchilar tarixiy tafsilotlarga e'tibor berishadi
- Xayoliy intervyu. Bir talaba tarixiy shaxsga aylanadi, qolgan ta'lim oluvchilar unga savollar beradi. Beriladigan savollar tarixiy qahramon hayoti va faoliyatiga oid bo'lishi talab etiladi. Ushbu turdagi topshiriq oldingi vazifani bajarishga qodir bo'lgan dars ishtirokchilarini yaxshi tayyorgarligini talab qiladi.
- Tugallanmagan jumla usuli – Tarixiy shaxsdan, masalan, Sohibqiron Amir Temurga tegishli bo'lgan iborani davom ettirish so'raladi. ("Biz kim mulki Turon..."). Shunday qilib har qanday tarixiy voqealarning tugashini taxmin qilish tajribasini amalga oshirish taklif qilinadi.
- Tarixiy tanlov - "...siz qanday qilardingiz ", " ...kimni yoqlardingiz ?", "Siz qaysi toifa tarafidasiz?", va b.». Mazkur savollar asosida ta'lim oluvchi tarixiy hodisalarni o'zida his qilgan holda tarixiy shaxslar o'rnida qaror qabul qilish va tarafni belgilashi mumkin bo'ladi. Chet ellik metodistlar dars jarayonida quyidagi vazifalardan foydalanishni taklif

qilishadi: "Agar siz 15 yoshli Shoh Richard III bo'lsangiz, dehqonlarning qo'zg'olonlarida isyonchilar bilan kurashayotganda nimani his qilasiz? Ularning talablariga rozi bo'larmidingiz?" Ushbu vazifani bajarayotganda talabalar nafaqat tarixiy materiallarni bilishlarini, balki mavjud bilimlarni tahlil qilish orqali ham muammo bo'yicha o'z nuqtai nazarini taqdim etishlari kerak bo'ladi.

▪Qayta tiklangan rasm - tarixiy rasmlarning monologlari yoki suhbatlari bilan tanishish. Ushbu turdagi topshiriqni bajarayotganda talabalar tarixiy bilimlarni namoyish qilishlari kerakligini aniq tasavvur qilishlari talab etiladi, shuning uchun bu vazifa nafaqat darslik asosida, balki qo'shimcha adabiyotlarni jalb qilish bilan ham amalga oshirilishi mumkin. Birinchi shaxsdan olingan kompozitsiya - turli janrlardan foydalangan holda bitiklar, xotiralar, kundalik yozuvlariga asosan guvoh yoki ishtirokchi nomidan o'tmish voqealari haqida hikoya qilinadi.

Tarix o'qitish va tarixiy tadqiqot jarayonida ta'lim ishtirokchilari va tadqiqotchilar oldida tarixiy atamalar va tushunchalarni tushunish, izohlash va ulardan foydalanish kabi til bilan bog'liq muhim vazifa turadi. Ingliz tadqiqotchisi Graham Swift in *Husbands* fikriga ko'ra o'tmish haqida turli yo'llar bilan tushunchalarga ega bo'lish, tarixiy shaxslarning qarashlari, e'tiqod va faoliyatlarini izohlash va tarixchilar tomonidan tarixiy jarayonlarni ifodalashlari uchun qo'llaniladigan, tarixiy ifoda va tushunchalarni o'zida jamlagan maxsus til "tarixiy til" deb nomanadi.

Tarix o'qituvchisining o'ziga xos vazifasi tarixiy tushunchalarni o'rgatish bilan birga uni kelajakga yetkazishni ta'minlashdir. Tarixni o'qitish samaradorligini ta'minlash uchun, tarix o'qituvchisidan ma'lum bilim darajasi va ba'zi o'qituvchilik qobiliyatlariga ega bo'lishi, tarixiy voqealarni, faktlarni, odamlarni, jarayonlarni va o'ziga xoslikni tushunish va tushuntirish uchun transformatsiya, sharhlash, baholash, tahlil va sintez qobiliyatlari va ko'nikmalarga ega bo'lish talab etiladi. Tarix o'qitish jarayonida boshqa ijtimoiy fanlar bilan o'zaro bog'liqligidan kelib chiqib materiallar tayyorlash, masalan geografiya, fuqarolik bilimlari, diniy madaniyat va axloqshunoslik fanlaridagi ma'lumotlardan foydalanish talabalarga nafaqat mavzularni yaxshiroq o'rganishga yordam beradi, balki umuman ijtimoiy voqeliklarni idrok etish va real hayotni tushunish imkoniyatini beradi. Dars jarayonida tarixiy materiallar va manbalardan (tarixiy hujjatlar, tarixiy ashyolar, rasmlar, xaritalar) foydalanish juda muhim va foydalidir. Bundan tashqari, tarix darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va internetdan foydalanish o'quvchilarning aqliy rivojlanishiga hissa qo'shibgina qolmay, ularning tarixiy tafakkur va o'rganish darajalarini oshiradi.

Adabiyotlar:

1. Toshtemirova Saodat Abdurashidovna. Ta'lim sifati va uni demokratlashtirish ilmiy muammo sifatida //Uzluksiz ta'lim.-2020.- № 1 (86). — S.5.
2. J.Rahimov O`zbekiston tarixini o`rganishda arxiv manbalaridan foydalanish. T. O`qituvchi. 1995
3. T.Rahmatullayev. O`zbekiston xalqlari tarixini o`rganishda arxeologiya materiallaridan foydalanish T.O`qituvchi. 1994.
4. Azizxo`jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat.-T.: TDPU. 2003.

INTERNATIONAL PEACEKEEPING POLICY

Naimjonova Zarnigor

Tashkent State University of Oriental Studies

"International relations and World Politics" master's student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8392962>

Abstract - *This article presents considerations regarding international peacekeeping policy.*

Keywords - *politics, peace, attitude, life, state.*

The 1990s offered conflict resolution theory increasingly unexpected opportunities to make effective contributions to the resolution of contemporary, deadly conflicts. With greater opportunity, however, has come greater critical scrutiny; conflict resolution ideas were tested both at local and international levels in the first two decades of the twenty-first century, and both peacekeeping and conflict resolution have evolved to meet new challenges and to remain relevant and effective in the changing landscapes of twenty-first-century conflict. The lessons in this course explain how peacekeeping has evolved as a conflict resolution mechanism. There has been a continued shift away from a top-down model of peacebuilding toward widening participation of civilian personnel and the local population in peacekeeping deployments. These efforts strengthen and balance the civilian content and capacity of missions.

At the same time, the global context has changed, with analysts seeing a move from a unipolar to a multipolar world. This shift means that the conflict environment has changed from the post-Cold War, unipolar world. Debates have emerged about the need for corresponding changes in the nature of UN peacekeeping — for example, in relation to counter-terrorism and counter-insurgency, the protection of civilians, and the tension between peacekeeping as stabilization or peacekeeping as transformation, designed to address the root cause of conflict. There is a concern that peacekeeping missions that are only concerned with stabilization or counter-insurgency may restore order in the short term but might end up reinforce the economic, political, and military structures that created the conflict in the first place. While covering these debates, the perspective in this course further emphasizes the process of conflict transformation, which refers to the longer-term and deeper structural, relational, and cultural dimensions of conflict resolution. In taking this approach, all the lessons in this course engage with the ways in which peacekeeping and conflict resolution continue to innovate and respond to conflicts, for example, in the areas of cultural sensitivity, gender relations, conflict mapping and analysis, and rethinking the balance between negative peace (stopping violence) and positive peace (the attitudes institutions and structures that create and sustain peaceful societies). Case studies, where such innovative activity is displayed at the peacekeeping-conflict resolution interface, are embedded throughout the course. In the areas of conflict data, conflict mapping, and conflict analysis, we show how new methodologies have enriched existing ones — for example, the Global Peace Index, the Positive Peace Index, and the Eight Pillars Model of Positive Peace developed by the Institute for Economics and Peace (Lessons 4 and 8).

Developments in information and communications technologies (ICTs) continue to advance with great speed and reach (Lesson 7). While there is still some way to go, there

is a much greater understanding of how to operate effectively around issues of cultural and gender sensitivity and inclusion, as suggested in the following sections in this lesson. This lesson has shown how conflict resolution as an academic project was created and institutionalized in a small number of centres, most of them set up by men who, consequently, constitute a majority among the exemplars (although, today the gender proportions may well have more parity). More troubling is the fact that women are usually the silent victims of violent conflict. However, they are often the main creators of new modes of survival and conflict resolution.

The involvement of women in formal peace processes and negotiations has been limited; they are largely excluded from high-level negotiations despite their active participation in local peace movements and peacemaking initiatives. Regrettably, women at the negotiation table or in mediation teams are underrepresented. UN Women found that in 24 peace processes since 1992, only 4 per cent of signatories, 2.4 per cent of chief mediators, and 9 per cent of negotiators were women. 8 Nearly all peace agreements have been written in gender-neutral language and have not taken into consideration that women and men have different needs and priorities. Additionally, the experiences, needs, and interests of men are considered as the “norm” and point of reference. The exclusion of women from the discourse about new political structures defined in peace agreements and the political process of negotiations determined at the international level may well be factors that perpetuate the exclusionist and violent discourses and institutions that contribute to the conflict in the first place.

Gender is rarely considered when choosing participants of mediation and negotiation teams, and gender is rarely on top of the agenda when identifying issues to negotiate. If women and men contribute equally, they will be able to build resilient communities where no talent remains untapped. According to the International Peace Institute, research on peace processes that have included women shows that a more robust and resilient peace is achieved as a result.⁹ Women’s mere participation does not guarantee gender-sensitive peace agreements. It is necessary to ensure everyone’s commitment to gender-sensitive peace agreements. The earlier gender issues and women’s participation are integrated into a peace process, the easier it becomes to incorporate them into the peace agreement. This integration may reduce resistance to gender issues and facilitate implementation right from the outset. The importance of gender in peacekeeping and peacebuilding is dealt with fully in Lesson 10. A case study of the role of women in the peace process in Mindanao, Philippines, illustrates positive peacekeeping and peacebuilding since the UN Security Council adopted resolution 1325 in 2000.

In the last decade, the question of whether the conflict resolution field constitutes a truly global enterprise as its founders assumed or whether it is based upon hidden cultural specifics that are not universal. Anthropological studies have long demonstrated the diversity of conflict expression and conflict resolution practice across cultures. This research eventually led to a major controversy in the 1980s in the form of an explicit critique of Burton’s universal human needs theory by anthropologists Kevin Avruch and Peter Black (Center for Conflict Analysis, George Mason University in Virginia, United States [US]). Others have also offered cultural perspectives in response to the “Western” assumptions of the field, including John Paul Lederach, a distinguished scholar at the Eastern Mennonite University (Virginia, US).

The expansion in peacemaking, peacekeeping, and peacebuilding work in areas of conflict in the 1990s has propelled the culture question in conflict resolution to the top of the agenda. The presence of thousands of military and civilian personnel from numerous countries in conflict zones in all parts of the world, attempting to achieve common conflict

resolution goals, has highlighted glaring cultural discontinuities. In many cases, there has been a clear presence of ignorance and misunderstanding of other cultures, illustrating the need to adopt culture-specific approaches to conflict resolution.

REFERENCES

1. Mirziyoev SH.M. The work of a people with a great intention will be great, their life will be bright and their future will be prosperous. Volume 3. - Tashkent: Uzbekistan, 2019. - 400 p.
2. Mirziyoev Sh.M. The approval of our people is the highest evaluation given to our activities. Volume 2. - Tashkent: Uzbekistan, 2018. - 508 p.
3. Islam Karimov. We build our future with our own hands. Works, Volume 7. - T.: "Uzbekistan", 1999.
4. Islam Karimov. "Uzbekistan is on the verge of independence". T.: "Uzbekistan", 2011.
5. Ideological foundations of the development of independent Uzbekistan. - Tashkent, 2001.
6. Joraev N., Faizullayev T. History of independent Uzbekistan./ New history of Uzbekistan. The third book. - Tashkent, 2009.
7. Xodiyev B.Yu., Bekmurodov A.Sh., G'ofurov U.V., To'xliyev B.K. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning «Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari» nomli asarini o'rganish bo'yicha o'quv qo'llanma. -T.: Iqtisodiyot, 2009
8. Rasulov, B., Ma'rufxojayev I., Xalqaro munosabatlar silsilasi., Toshkent., 2023
9. Usmonova A., Sarkarov D., Xorijiy davlatlar O'zbekiston nigohida. Urganch., 2021.
10. Jahon iqtisodiyoti va xalqaro munosabatlar. 1998. №3. P.14

ПОЯВЛЕНИЕ СЕМАНТИЧЕСКИХ НЕОЛОГИЗМОВ

*Абдувосиева Хушнозабегим Абдулатиф кизи, студент.
Узбекский Государственный Университет Мировых Языков
husnozaislomova@gmail.com*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8393013>

Аннотация – В статье проводится анализ семантики новых междометий, функционирующих в русском языке. Появление семантических неологизмов связано с понятием эфемизмов, что особо проявляется в сфере передачи эмоций.

Ключевые слова: неологизм, эфемизм, коннотация, семантический неологизм, семантика, междометие, коммуникация.

Междометия являются формирующимся, активно пополняемым классом слов. Новыми словами, как правило, пополняется класс производных междометий. Непервообразные междометия представляют собой группу слов, в разной степени соотносимых со словами или формами той или иной знаменательной части речи. В отличие от первообразных междометий, запас непервообразных междометий пополняется непрерывно, особенно в разговорной молодежной речи и в сленге (абзац, облом, засада, мясо, угарно). Но вследствие ослабления интереса к изучению междометий эти явления фактически нигде не фиксируются и, таким образом, целые звенья формирования этой части речи не отмечаются. Вместе с тем особенно актуально проследить процесс образования таких междометий, характеризующийся контаминацией двух тенденций – тенденцией к расширению семантики лексических единиц и постоянной тенденцией к эфемизации в речи. Цель данной статьи – анализ функционально-семантических свойств междометий, образованных от семантических неологизмов 1990–2010-х годов. Это позволит охарактеризовать тенденции в сфере выражения эмоций в современной речевой коммуникации, а также определить некоторые лексикограмматические свойства семантических неологизмов. Источником фактического материала послужили Словарь молодежного сленга под редакцией Т.Г. Никитиной, а также Толковый словарь современного русского языка конца XX века, учитывающий языковые изменения конца XX столетия, под редакцией Г.Н. Скляревской.

Главными источниками пополнения состава междометий являются оценочно-характеризующие существительные типа горе, беда, смерть, страх, ужас, крышка, табак, труба, каюк, дудки, пропасть (сюда же – устойчивые сочетания типа вот так клюква, вот так штука, вот так номер), а также глагольные формы со значением побудительности: постой, погоди, давай, вали. На основе этих процессов в последнее время все чаще возникают у ряда лексем новые значения, связанные с функцией выражения этими словами эмоций. В разговорной речи нередко появляется новое «модное» восклицание и так же быстро забывается. Междометия молодежной речи и сленга подчас многозначны или же обладают столькими различными оттенками, что единое общее значение слова может быть из них не выводимо. Например, слово чума может употребляться как словоформа разных частей речи с разным значением для выражения любой сильной эмоции: «Как считаешь, он правильно поступил?»

- Чума! (даже знаю, выражение неуверенности, сомнения, растерянности);
Посмотри, какой велик (велосипед)

– Чума! (эмоциональное междометие со значением изумления и восхищения);
У него за экзамен снова неуд?

– Чума! (эмоциональное междометие, в зависимости от интонации – обреченности или негодования) и т.д.

Семантические неологизмы-междометия также могут быть многозначными.
1. Междометия, образованные от существительных. Некоторые имена существительные активно употребляются в речи последних лет в функции междометий, меняя при этом свое лексическое значение. Приведем несколько примеров:

Тема! Фишка!

– «кстати, к месту, уместно»:

– Может, в кино?

– Тема! Жесть! Вешалка!

– «выражение удивления по поводу неприятностей»:

– В пятницу пять пар! – Жесть! Вилы!

– «выражение досады, раздражения»:

– Завтра сдавать, а я – ни одного билета.

– Вилы!; – Вилы, милиция! [1, с. 66].

Кадр! – «что-то из ряда вон выходящее – смешное, глупое, удивительное»:

Он только тетрадочку раскрыл. И попугай ему: «-ЖИ-/-ШИ- пиши с буквой – И-!»

– Кадр! [2, с. 204].

Шуба! – «предупреждение об опасности»: Шуба! Директор идет! [2, с. 642].
Все перечисленные выше междометия по значению являются эмоциональными, кроме Шуба!, служащего сигналом к вниманию, выражающего призыв откликнуться. Как мы видим, во всех этих примерах для выражения разнообразных эмоций использованы ранее известные графические формы имен существительных в именительном падеже. Однако использование именно этих существительных в качестве междометий не случайно, оно объясняется тем, что со всеми этими существительными связаны определенные эмоции, ассоциации, поэтому междометия служат для сокращения более длинной фразы, скрытой за их значением. Таким образом, значение междометий от существительных выводимо из коннотативных оттенков значения производящей лексики. Так, вместо это вписывается в тему нашего разговора, это подходит к тому, о чем мы говорим участник диалога использует короткую синонимичную формулу Тема! Использованное междометие Жесть! всего лишь заменяет безлично-предикативное Жестоко!, при этом семантика наречия сохраняется. Вешалка! заменяет разговорные выражения хоть вешайся! или повеситься можно! Происхождение междометного Кадр! легко выводимо из основного значения существительного кадр «отдельное, ограниченное определенными размерами изображение на фото- или киноплёнке, на телеили киноэкране, отдельный фотографический снимок», т.е. общий семантический элемент можно сформулировать как «отдельная, исключительная, воспринимаемая визуально картинка». Именно в силу своей исключительности кадр и приобрел эмоциональную окраску, используя и возможности метафорического переноса. Междометие Шуба! синонимично призыву Прячьтесь! и возникло по аналогии с тем, что в шубе человека трудно узнать, так как он почти полностью закрыт верхней одеждой; действует тот же механизм переноса значения по сходству. Совершенно новым фактом языка является то, что одна ранее известная лексема употребляется для выражения разнообразных эмоций, проще говоря, одно

существительное превращается в разные междометия. Например, мясо – уникальный семантический неологизм, у которого выделяется около 12 новых значений, два из них именно в функции междометия:

1) одобр. Что-л. очень хорошее, вызывающее одобрение, производящее сильное впечатление. Мясо! Крутой фильм! [2, с. 315];

2) что-л. очень смешное. Встает он посреди грядки, отдает преподу честь и-грим! – лежит. Мясо! [2, с. 315]. Выступая в качестве эмоциональных междометий, такие слова практически полностью теряют свое денотативное значение, которое вытесняется сильно акцентированным в этой ситуации эмоциональным компонентом значения. 2. Междометия, образованные от отглагольных существительных Среди существительных множество слов отглагольного происхождения: Отпад! Подстава! Засада! Облом! Улет! Загон! (от семантического неологизма загоняться). Их появление обусловлено одной из ведущих тенденций развития языка – стремлением к сокращению речевых элементов и компрессии высказывания. Вместо того чтобы сказать: Вот так засаду нам устроили! говорят Засада!; Вот так нас обломали! = Облом!; Это вызывает у меня состояние, сравнимое с полетом! = Улет! и т.д. Свойство междометий выражать очень разнообразный и порой довольно пестрый круг чувств (часто диаметрально противоположных) определяется тем, что в реализации их лексических значений исключительно важную роль играют языковой контекст, ситуация речи, богатое интонационное оформление и (жестовое, двигательное, мимическое) сопровождение. Например, междометие Отпад! (и синонимичное ему, отсубстантивное Фонтан!) может служить для выражения как восторга, радости, восхищения, так и досады, раздражения. У глагола отпасть в современной речевой коммуникации развилось на основе метафоры новое значение – «прийти в состояние крайнего удивления, восхищения, восторга». Я как эту герлу увидел – так и отпал. [3, с. 38]. Это значение мотивировало рождение отглагольного деривата отпад, служащего для выражения эмоции. Все семантические неологизмы, выполняющие функции междометий и мотивированные отглагольными существительными, образованы безаффиксным способом. «Продуктивен безаффиксный способ словообразования лишь в образовании существительных мужского рода от префиксальных глаголов, не являющихся явно отыменными (разбег – от разбегаться, обжиг – от обжигать, накал – от накалиться и др.)» [4, с. 68]. Применительно к семантическим неологизмам это еще раз подтверждает стремление участников современной коммуникации к краткости речи. При этом образование междометий от существительных отглагольного происхождения и от прилагательных характеризуется неосемным характером производящих элементов. Так, если ранее известные существительные вешалка, жель, тема собственно получили семантическое переосмысление, вследствие чего используются в функции междометий, то междометные отпад, облом, загон реализуют новое значение производящих глаголов отпадать – «прийти в состояние крайнего удивления, восхищения, восторга», обломаться – «потерпеть неудачу; испытать разочарование», загоняться – «приходить в тупик в собственных размышлениях по какому-л. вопросу». То же происходит и с междометиями наречного характера: круто от нового значения прилагательного крутой, реально от реальный, неслабо от неслабый.

3. Междометия, образованные от наречий. Наречия, образованные от неосемем прилагательных, также часто используются в речи как междометия с разными значениями: Круто! (очень хорошо, отлично), Клево! (хорошо, прекрасно, отлично), Угарно! (превосходно, прекрасно), Неслабо! (отлично, высшего качества;

выражение удивления). Это связано с тем, что производящие прилагательные приобрели новые значения. Определенные опасения вызывает унификация употребления в речи отадекватных междометий, ими можно отреагировать на любую фразу, жест, событие. Практически такое слово может означать что угодно и применяться в широком спектре ситуаций, в том числе служить «многофункциональным предикатом для выражения целой гаммы чувств, от положительных до отрицательных, идентифицировать которые можно было бы только по интонационной окраске» [5, с. 141]. Междометия – это слова-предложения: в своем обычном, исходном употреблении они всегда являются самостоятельными высказываниями. Поэтому междометия, будучи словами, обладают в то же время свойствами, которые характерны для нечлененых предложений. Они не способны иметь синтаксические связи с другими словами: ни от кого не зависят и никого себе не подчиняют. Они самодостаточны: наша реакция на какое-нибудь событие или ответ на целую реплику собеседника могут быть выражены одним лишь междометием. Рассматриваемые слова передают эмоциональное содержание в самом нерасчлененном виде и потому неоднозначны.

4. Эмоциональные слова и выражения, служащие для выражения согласия. Появились и новые формы междометного характера, служащие для выражения различной степени согласия: Реально!, По-любому!, Я тащусь! в том числе и составные, фразеологизированные: Ясный хобот! Без базара! Базаров нет! Их функционирование в современной коммуникации также связано с процессом семантической деривации. Семантический неологизм Реально! образован от прилагательного реальный, употребляется со значением «действительно, да», однако семантика междометия не тождественна трем базовым дефинициям производящего прилагательного, хотя и мотивирована ими: 1) действительно существующий, не воображаемый; 2) осуществимый, отвечающий действительности; 3) практический, исходящий из подлинных условий действительности. Это и дает основание считать новое междометие семантическим неологизмом. По-любому! – «точно, независимо ни от каких условий». Как ты считаешь, ей понравится мой подарок? – По-любому! Этимологию семантики данного междометия проследить легко: от неопределенного местоимения любой – «какой угодно, всякий, каждый». Ясный хобот! – «о чем-л. очевидном, общеизвестном». Не придет он, поздно уже. – Ясный хобот! Особого внимания заслуживает новомодное Базаров нет! или Без базара! Проследим, как изменялось базовое значение слова. В Словаре русского языка С.И. Ожегова, Н.Ю. Шведовой [6, с. 33] уже зафиксировано два значения: 1. Место для торговли, обычно на площади, а также розничная торговля на таком месте. 2. перен. Шум, крик (разг.). Итак, на основе метонимического переноса (торговле сопутствует шум, беспорядочные споры) развилось переносное значение, а на его базе появилось сленговое употребление: Беседа, разговор (чаще бессодержательный, пустой): Кончайте базар, парни, дело есть. Посидели за чаем с базарами («Аргументы и факты», 1998, № 15). Поэтому особые формы согласия Без базара! И Базаров нет! синонимичны литературному Без разговоров!, т. е. без лишних слов, препирательств и споров. Многие слова общей лексики приобрели новое значение в результате процесса эвфемизации, стремления говорящего заменить грубое вульгарное выражение эмоций более мягким синонимом, взятым из общеупотребительной лексики. Именно такого происхождения междометное «блин» и «абзац». В первом случае новое значение слова, обозначавшего пищу, развилось и закрепилось на основе метафоризации, используется в качестве замены непечатным грубым выражениям. Во втором случае проявилось действие фонетического принципа, в

частности звуковой аналогии. Этот термин ввел А.М. Кацев [7, с. 36]. При звуковой аналогии происходит изменение формы слова-табу, что способствует эффекту отвлечения от денотата в сфере табу. Сфера использования данного средства эвфемизации речи ограничена. Звуковые аналогии используются преимущественно при создании эвфемистических субститутов для ругательств, чтобы, не произнося грубого или неприятного слова, все же дать понять собеседнику, о чем идет речь. Использование фонетических эвфемизмов позволяет коммуникатору выразить смысл, эквивалентный смыслу запретного понятия, и избежать при этом отрицательной реакции адресата (обида, страха, возмущения, гнева). Приметой языка последних десятилетий является замена грубых, вульгарных слов более мягкими, взятыми из общеупотребительной лексики. На основе фонетического принципа у ряда лексических единиц возникают новые значения и функции в речи. Именно такого происхождения междометное «абзац», зафиксированное в Толковом словаре современного русского языка конца XX века под редакцией Г.Н. Складневской [8, с. 1] в следующем значении: «разг. Конец, гибель, крах». Ну, это полный абзац! Тут ему и абзац. В Словаре молодежного сленга Т.Г. Никитиной указано еще несколько значений: 1. О чем-л. обладающем отрицательными качествами, вызывающем резкое неодобрение. Что ты нацепила? Какой-то абзац [9, с. 7]. Абзац /название заметки/ («Московский комсомолец», 19.09.91.). 2. О чем-л. очень хорошем, высшего качества, вызывающем одобрение. Да, хайры – абзац. Полный «Зи-зи- топ» [9, с. 7]. 3. кому, чему, безл.-предик. Крах, конец, все кончено для кого-л., чего-л. Если бы с ломки начинали, не было бы ни одного наркомана. Это абзац всему [10, с. 63]. 4. междом. (выражение досады, раздражения). Абзац! Наверное, башенок с фазенды вернулся [11, с. 9]. Употребление ранее известных лексем в новой, несвойственной им ранее функции междометий, – еще один источник образования новых значений, а значит, появления семантических неологизмов. Таким образом, можно прийти к выводу, что группа непервообразных междометий в разговорной молодежной речи и в сленге пополняется непрерывно, и процесс этот движется в значительной степени за счет постоянной тенденции к эвфемизации в речи. Проникая в русский литературный язык, и прежде всего в язык художественной литературы, рассмотренные междометия приносят характерную для них в живой разговорной речи экспрессию, яркую модальность, а потому требуют внимания как неисследованное стилистическое средство.

ЛИТЕРАТУРА

1. Елистратов, В.С. Словарь московского арга [Текст]: материалы 1980–1994 гг. – М., 1994. – 699 с.
2. Никитина, Т.Г. Словарь молодежного сленга: материалы 1980–2000 гг. [Текст]. – 3-е изд., испр. и доп. – СПб.: Фолио-Пресс, 2003. – 704 с.
3. Рожанский, А.И. Сленг хиппи-системы [Текст] // По неписанным законам улицы. – М., 1991. – 63 с.
4. Современный русский язык: В 3 ч. Ч. 2. Словообразование. Морфология [Текст] / Н.М. Шанский, А.Н. Тихонов. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1981. – 270 с.
5. Химик, В. В. Поэтика низкого, или Просторечие как культурный феномен [Текст] / В.В. Химик. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2000. – 272 с.
6. Ожегов, С. И. Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. – 4-е изд., доп. – М., 2002. – 943 с.
7. Кацев, А.М. Языковые табу и эвфемия [Текст] // А.М. Кацев. – Л., 1988. – 80 с.
8. Языковые изменения конца XX столетия: толковый словарь современного русского языка конца XX века [Текст] / Под ред. Г.Н. Складневской; ИЛИ РАН. – М., 2001. – 894 с.

MILLIY SPORT TURI – KURASH

Xudayorov Doniyor Davlatyor o'g'li
O'ZBEKISTON DAVLAT JISMONIY TARBIYA VA SPORT UNIVERSITETI
NUKUS FILIALI (O'zDJTSUNF). "Yakka kurash va tabiiy fanlar" kafedrası stajyor
o'qituvchisi
doniyorbekxydayorov@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8393058>

Annotatsiya – Ushbu maqolada kurash sport turining xalqona xususiyatlari va uning milliy ruhi, obro'si haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar – Kurash, sport, mutaxassis, to'garak, jarayon, kurashchi, jismoniy tarbiya, xalq, dunyo, jahon.

Istiqlol tufayli o'zbek kurashi yer kurrasining barcha qit'alariga kirib borishi, barcha millat va elatlarning o'zbek tilidagi kurash, halol, to'xta va boshqa so'zlarining jaranglashi O'zbekiston Respublikasini, o'zbek xalqini butun dunyo hamjamiyati tomonidan tan olinganligining yaqqol namunasidir. Hozirgi kunda milliy kurash usullariga o'rta maktablar, kasb hunar kollejlari, oliy ta'lim tizimi jismoniy tarbiya jarayonida o'rgatilmoqda. Sport maktablarining kurash to'garaklarida mutaxassis sportchilar tayyorlashning pedagogik jarayoni davr talabiga muvofiq takomillashib bormoqda. Malakali sportchi kurashchilar tayyorlash jarayoni ko'p bosqichli va kurashchilardan muntazam jismoniy, texniktaktik va nazariy hamda ma'naviy iroda tayyorgarligi, mashaqqatli mehnat talab etadigan pedagogik jarayon hisoblanadi.

O'zbek milliy kurash usullari qadimgi tarixga ega bo'lib, bugungi kunda bu kurash usullari Osiyoni barcha mamlakatlarida hamda bir qator Yevropa xalqlari orasida keng tarqalgan. Kurash usullari, ularni shakllanishi, turlari hamda moxir kurashchilar haqida Sharq mutafakkirlari o'z asarlarida yozib qoldirgan. Milliy kurash turlari jismoniy barkamol, ma'naviy etuk inson qilib tarbiyalash vositalaridan biri hisoblanadi. Hozirgi kunda mamlakatimizda milliy kurash turlari keng ommaviylashib rivojlanib kelmoqda. Respublikamiz sportchilarmimiz esa Osiyo, Yevropa va jahon birinchiliklarida muvaffaqiyatli ishtirok etib kelmoqdalar.

O'zbek kurashining yoshlar tarbiyasidagi ahamiyatidan kelib chiqib, yoshlarimizning har tomonlama barkamol, sog'lom, ma'naviy Yetuk insonlar qilib tarbiyalash maqsadida quyidagi tadbirlarni amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir.

1. Ta'lim muassasalarida kurash mashg'ulotlari darslari soatini ko'paytirish.
2. O'zbek kurashi bo'yicha darslik, o'quv-uslubiy qo'llanma va kerakli adabiyotlarni chop ettirilishini jadallashtirish.
3. O'zbek kurashi bo'yicha yoshlar o'rtasida viloyatlar tumanlarida musobaqalarni tashkil etishni ko'paytirish.
4. O'zbek milliy kurash turlari bo'yicha yagona o'quv trenirovka mashg'ulotlari va musobaqalar o'tkazish uchun yagona dastur, nizom va darsliklar, qo'llanmalar yaratish.
5. O'zbek milliy kurashi turlarini yoshlar va aholi o'rtasida ommaviylashtirish uchun muntazam mintaqaviy va xalqaro musobaqalar tashkil etish, televideniya va radiodagi ko'rsatuv, eshittirishlar olib borish, ommaviy matbuotda chiqishlar uyushtirish, gazeta va jurnallarda ilmiy-ommabop maqolalar nashr ettirib borish maqsadga muvofiq.

Kurash bo'yicha oliy toifali murabbiylar, yuqori malakali sportchilar tayyorlash tizimi shakllanib kelmoqda. Kurash sporti bilan olimlarning ta'kidlashicha 10-12 yoshdan shug'ullanish mumkin. Bu yoshda bolalarning ruhiy, axloqiy fazilatlari shakllangan xarakter ko'rinishlari vujudga kelgan bo'ladi. Ularning kurash bo'yicha bellashish, malaka va ko'nikmalarini egallashda muhim rol o'ynaydi. Axloqiy fazilatlardan qo'rqmaslik, botirlik, mardlik, o'z imkoniyatlarini baholash, rahim-shavqat, izzat va hurmat, qo'rqinchlarni eng olish qobiliyati va fazilatlari kurash sportida etakchi o'rinda tutadi. SHunga qaramay boshqa sport turlari kabi kurash ancha yosharib ketgan. Bolalarning jismoniy qobiliyatlari, shaxsiy qiziqishlari hamda ruhiy tayyorgarliklari va shaxsiy xarakterlarining xususiyatlariga muvofiq 6-7 yoshdan xam shug'ullanish mumkin. Bu yoshdagi bolalarning sport mashg'ulotlari, kurash sporti xarakterlarini egallashga hamda jismoniy fazilatlarni rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bu yoshdagi kurashchilarni bellashish harakatlari, manikenlarni uloqtirishlar shakllantirilib va rivojlantiriladi. Kurashchilarning asosiy harakatlari uloqtirish mashqlarini egallashga qaratilgan bo'ladi.

Kurash mashg'uloti – yosh sportchilarni kurash turlariga xos bo'lgan mashqlar va harakatlarga o'rgatishga qaratilgan pedagogik jarayon bo'lib hisoblanadi. Kurash mashg'ulotining maqsadi yosh kurashchilarni yuqori malakali sportchi qilib tarbiyalash va kurash turlarida sportdagi eng yuksak natijalarga erishish bilan birga ma'naviy etuk hamda jismonan barkamol inson qilib tarbiyalash hisoblanadi. Kurash mashg'ulotlarda shug'ullanuvchilarning sog'ligini mustahkamlash, jismoniy fazilatlarni rivojlantirish jarayonlari ham muhim vazifalar bo'lib belgilanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ф.С. Фазлиддинов ВИДЫ СОРЕВНОВАТЕЛЬНЫХ НАГРУЗОК В ФУТБОЛЕ- Web of Scientist: International Scientific Research..., 2022
2. FS Fazliddinov PSYCHOLOGICAL T

JISMONIY MADANIYAT VA SPORTDA PSIXALOGIK-PEDOGOGIK MULOQAT MADANIYATI

Haydarova Zebogul Komiljon qizi

*Qaraqalpog'iston Respublikasi, Nukus shahri O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti Nukus filiali, Sport turlari fakulteti,
"Badiiy gimnastika" yo'nalishi 3-kurs talabasi*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8396847>

Annotatsiya: *Ushbu maqolada jismoniy madaniyat va sportda psixalogik-pedagogik muloqat madaniyati haqida mulohazalar keltirib o'tildi.*

Kalit so'zlar: *Sport, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", "Pedagogika fani konsepsiyasi", ta'lim-tarbiya, "Sport psixologiyasi", psixalogik-pedagogik muloqat.*

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasining "Davlat tili to'g'risida"gi, "Ta'lim to'g'risida"gi qonunlari, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", "Pedagogika fani konsepsiyasi", O'zbekiston Respublikasi hukumati va Xalq ta'limi vazirligining ta'limni rivojlantirish to'g'risidagi qaror va farmoyishlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutq va ma'ruzalaridagi umumiy o'rta ta'limni rivojlantirish borasidagi fikrlari, yondashuvlari, ilmiy pedagogik, psixologik, metodik manbalardan iborat.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturining maqsadi ta'lim-tarbiya sohasini tubdan isloh qilish, uni o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to'la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma'naviy va ahloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash milliy tizimini yaratishdir. Dunyoga yangi ko'z bilan qaraydigan, uddaburon, ishning ko'zini biluvchi, buyuk kelajagimiz poydevorini quruvchi va yuksaltiruvchi mutaxassis kadrlarni tayyorlash, Respublikamiz pedagoglari oldida turgan eng muhim va mas'uliyatli vazifadir.

O'zbek xalqi, o'z madaniyatini, jumladan, jismoniy madaniyatini ham qadim zamonlardayoq vujudga keltirgan. Chunki tarixiy zarurat nihoyatda ongli, aqlli, bilimli, jismoniy va ruhiy jihatdan barkamol, matonatli, qo'rqmas, botir yigitlarni tarbiyalashni talab qilar edi. Endi shu urinda aytish kerakki jismoniy madaniyat bu umumiy madaniyatning bir qismi bolib, umum insoniy va marfo funksiyalar husuiyatlarni o'zida mujassam qilib insonlarni sog'ligini mustahkamlashga komil inson qilib vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga qaratilgan. Shuning uchun jismoniy madaniyat va sportning alohida turlari uchun yangi psixologik uslublardan foydalanish kerak bo'ladi. Sport faoliyatining asosini jismoniy madaniyat mashg'ulotlari va sport musobaqalari tashkil etadi. Shuning uchun ham "Sport psixologiyasi" fanining asosiy vazifalaridan biri sportchilarni sport musobaqalarida qatnashishga tayyorlashdan iborat. Jismoniy madaniyat va sport psixologiyasi fani sportchilarning ruhiy xususiyatlari, temperamenti, xarakteri, qobiliyati va ruhiy jarayonlarining barqaror xususiyatlarini, e'tiqodi, bilimi, sportchiga xos jangovarlik holati, startdan oldingi va musobaqadan keyingi holati, ko'nikmasi, malakasi hamda sportchiga xos xulq-atvor va odatlarni o'rganadi.

Buyuk olim Ibn Sino jismoniy mashq bilan muttasil shug'ullanadigan kishining ruhi sog'lom, organizmi juda mustahkam bo'lib, har qanday kasalliklarni yengib o'tishga qodir bo'lishini isbot qilishga harakat qildi. Ibn Sino shaxs kamolotida jismoniy

tarbiyaning beqiyos ahamiyatga molik ekanligini ta'kidlar ekan faqat jismoniy mashqqa ta'rif beribgina qolmasdan, uning har xil turlari borligini va ulardan qanday foydalanish kerakligini ham ko'rsatib o'tadi. U jismoniy mashg'ulotning kishi organizmi uchun foydasi katta ekanligini, mashg'ulotlarga shaxsning ish jarayonida bajaradigan harakatlari va maxsus jismoniy mashq harakatlari ham kirishini uqtirib o'tadi. O'rta asr sharoitida buyuk mutafakirning jismoniy tarbiya sohasidagi qarashlarni tabiiy-ilmiy jihatdan asoslab berishi o'sha davrga nisbatan juda katta ijobiy ahamiyatga ega bo'lib, uning jismoniy tarbiya to'g'risidagi ko'pgina fikrlari hozirgi davrda ham o'z kuchini yo'qotgan emas.

Muloqot - ikki yoki undan ortiq shaxsning birbiriga qaratilgan og'zaki yoki yozma nutqi. Og'zaki hamda yozma nutq og'zaki yoki yozma matn shaklida ifodalanadi. Muloqot shaxslararo o'zaro fikr almashinish vastasidir. Muloqot inson faoliyatining ruhiy hamda ma'naviy asosi natijasida yuzaga kelayotgan ijtimoiy ehtiyojlar bilan birgalikda namoyon bo'ladi, "Shahslar faoliyati motivatsiyasining asosi sifatida yuzaga chiqayotgan ehtiyoj, manfaat, manfaatdorlik kabi ijtimoiy-iqtisodiy omillar ma'lum ma'noda ularni maqsadli o'y-fikrlari, istaklari yuzaga chiqishiga ham sabab bo'ladi. Muloqot va muomala jarayoni ham o'ziga xoslikka ega bo'lgani holda o'qituvchidan turli xil xolatda muloqotga kirishishini talab etadi.

O'qituvchining muloqot madaniyati bir kunda, yoki bitta fanni o'qitish bilan chegaralanmaydi. U shunday murakkab xususiyatga egaki, ko'chuvchan, ohandor, muloyimlik, qat'iylik, ta'kidlovchi, yalinuvchi, egiluvchanlik, mulohazalilik talab etadi. Shuning uchun sport murabbiylari o'z muloqot madaniyatida muloqot olib borayotgan sportchining individual psixik xolatlarini, muloqot mavzusidagi muammoning mohiyatini to'la anglagani holda muloqotga kirishishi lozim.

Biz o'z kuzatishlarimizdan shunday xulosaga keldikki o'qituvchi har qanday vaziyatda holatda ham o'qituvchi sifatida muloqot olib borilayotgan ob'ektlarning psixologik xolatlarini hisobga olsagina o'zida shakllangan muloqot madaniyatini yana ham yuksaltirar ekan. Shu bilan birga o'qituvchi mehnati qanchalik serqirra bo'lmasin baribir u o'zida muloqot madaniyatini rivojlantirib borishi uchun muntazam badiiy adabiyot o'qib borishi, tajribali pedagoglarning muomala va muloqot jarayonlarini muntazam kuzatib borishlari lozim ekan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. "Kamolot yoshlarimizning chinakam suyanchi va tayanchi bo'lsin". T., O'zbekiston, 2001, 30b
2. O'zbekiston Respublikasining "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi". Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T., 1997, 3160b
3. Masharipov Y.M. Sport psixologiyasi. O'quv qo'llanma. – Samarqand: SamDU nashri, 2009, – 145 bet.

MUNDARIJA / TABLE OF CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

1.	Tursunova Marxabo Raxmonovna INGLIZ TILINI O'RGATISHDA JUFTLIK VA GURUHLARDA ISHLASHNING AFZALLIKLARI	5
2.	Sultanova Gulshan Parpiyevna BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARDA NOAN'ANAVIY METODLARNING SAMARADORLIGI	9
3.	Ziyotova Dilafroz Uzakovna ONA TILI O'QITISH METODIKASINING ILMIY ASOSLARI VA TAMOYILLARI	13
4.	Ziyotova Dilorom Uzoqovna TARIX FANLARINI TASHKILLASH JARAYONIDA O'QUVCHILARNING RIVOJLANISHI	17
5.	Naimjonova Zarnigor INTERNATIONAL PEACEKEEPING POLICY	22
6.	Абдувосиева Хушнозабегим Абдулатиф кизи ПОЯВЛЕНИЕ СЕМАНТИЧЕСКИХ НЕОЛОГИЗМОВ	25
7.	Xudayorov Doniyor Davlatyor o'g'li MILLIY SPORT TURI – KURASH	30
8.	Haydarova Zebogul Komiljon qizi JISMONIY MADANIYAT VA SPORTDA PSIXALOGIK-PEDOGOGIK MULOQAT MADANIYATI	32

Note!!! The numbers in the articles included in the journal "Innovation Science and Research" indicate that the information is correct and that the authors are personally responsible for the content of the article.

International Scientific Journal
Innovation Science and Research
Volume 1 Issue 5

LLC “Innovation Science and Research”

License №:083239 23.05.2023

Address: Uzbekistan, Tashkent city, Almazar District, Beshkurgon-3 1/84

Sciencejournal.uz, https://t.me/sciencejournals_uz, +998887804449